

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

En kvantitativ studie om dagens tillgänglighet av droger samt risk-/och skyddsfaktorer

- En studie om drogers tillgänglighet och gymnasieungdomars droganvändning

Klara Håkanson och Nathalie Edfeldt

Kandidatuppsats SOPB63

HT 23

Handledare: Fay Lundh Nilsson

Examinator: Lars Harrysson

Keywords: adolescent, youth, drug use, normativity, group-behavior, peer-influence, social media, social learning, availability

Authors: Nathalie Edfeldt and Klara Håkanson

Title: A quantitative study about the drug availability today and social risk-/and safety factors- a study about drug availability and the drug use among high school students. Supervisor: Fay Lundh Nilsson

Abstract

The purpose of this study was to examine drug-availability and social risk- and safety factors regarding adolescents' drug use. The method used for this study was a survey, with 140 students from Helsingborg's high schools as respondents, allowing a quantitative analysis. The theory used in this study were Albert Bandura's social learning theory. Previous research shows that there are social risk factors, as well as social safety factors concerning drug use among adolescents. Former studies show that there is a rise in adolescent drug use in Sweden, the significance of similar studies is therefore up-to-date. Research shows that 77 percent of the youth in both the USA and Spain, who are in the market of buying drugs, use social media to do so. These studies underline the importance of young people's social network acting as a safety net to drug use supporting the young people's attitudes and decision-making towards using drugs.

Our results show that nearly 84 percent of the students who stated they had a safe relationship with their parents had not tried any drugs. Meanwhile the respondents who had tried drugs to a greater extent stated a neutral or less than good relationship with their parents. The results also show that even though not all of the adolescents have tried drugs, the majority of the respondents who had a perception in the question find the drug market very accessible. A risk factor that appears in this study is that nearly 61 percent of the adolescents that have tried drugs also had been exposed via their friends and/or family.

Förord

Vi vill börja med att tacka vår lärare i kvantitativa metoder, Lisa Wallander. Ditt engagemang och din kunskap har varit en stor del till att vi idag har en färdigställd kvantitativ undersökning! Vidare vill vi tacka vår handledare Fay Lundh Nilsson som bidragit till givande diskussioner och väglett oss under arbetets gång. Slutligen tackar vi alla gymnasieelever som tog sig tid att svara på vår enkät. Tack!

Innehållsförteckning

1. Problemformulering	1
1.1 Syfte, frågeställningar och hypotes.....	2 1.2
Begreppsdefinitioner.....	2
1.2.1 Droger och narkotika.....	2
1.2.2 Tillgänglighet.....	3
1.2.3 Ungdomar.....	3
1.2.4 ANDTS.....	3
1.2.5 <i>Self-efficacy</i>	4
2. Teori	4
2.1 Social inlärningsteori.....	5
2.2 Ömsesidig determinism.....	6
2.3 Självstyrning och <i>self-efficacy</i>	6
2.4 Droganvändning utifrån social inlärningsteori.....	7
3. Tidigare forskning	8
3.1 Sociala medier.....	8
3.2 Sociala aspekter.....	9
3.3 Sociala risk-/ och skyddsfaktorer.....	11
3.4 ANDTS-utbildning.....	12
4. Metod	13
4.1 Val av metod.....	14
4.2 Enkätens utformning och brister.....	14
4.3 Urval och tillvägagångssätt.....	15
4.4 Bortfall.....	16
4.5 Arbetsfördelning.....	16
4.6 Bearbetning och analys.....	17
4.7 Validitet och reliabilitet.....	18
4.8 Etiska överväganden.....	19
5. Resultat	20
5.1 Vilken påverkan kan dagens tillgänglighet av droger ha på ungdomars droganvändning?	21
5.2 Finns det sociala risk-/och skyddsfaktorer som kan påverka ungdomars droganvändning?.....	23

5.2.1 Skyddsfaktorer.....	24
5.2.1 Riskfaktorer.....	26
6. Analys.....	26
6.1 Tillgänglighet av droger.....	26
6.2 Orsaker till att testa droger.....	28
6.3 Risk-/och skyddsfaktorer.....	28
6.4 ANDTS.....	31
7. Avslutande diskussion.....	32
7.1 Förslag på vidare forskning.....	34
Referenser.....	35
Bilagor - enkäten.....	39

1. Problemformulering

Sedan 2006 har antalet patienter i vård till följd av narkotikamissbruk ökat i både Skåne och hela landet. I Skåne är däremot dödsantalet bland de patienter högre än i landet (Länsstyrelsen Skåne, 2016). För att denna utveckling ska vända är det väsentligt att fortsätta och utveckla det förebyggande arbetet i de unga åldrarna.

Den vanligaste drogförebyggande insatsen för ungdomar i Sverige är ANDTS-undervisning i skolan, det vill säga undervisning om alkohol, narkotika, dopning, tobak- och nikotinprodukter samt spel om pengar (Folkhälsomyndigheten, 2023). I Länsstyrelsens rapport *ANDT-utvecklingen i Skåne- uppföljningsrapport utifrån regeringens alkohol-, narkotika-, doping- och tobaksstrategi* (2016) visas att samhällets attityd kan påverka ungdomars attityder och användning av narkotika. Rapporten nämner även att familj och skola är en viktig del av narkotikaförebyggande insatser för unga där en god relation mellan förälder och ungdom skapar en grundtrygghet (Länsstyrelsen Skåne, 2016). Tidigare forskning visar att föräldrar kan vara en bidragande faktor till ungdomars alkoholkonsumtion (Danielsson, 2011). Kan det finnas liknande tendenser för ungdomars narkotikakonsumtion eller är det andra sociala faktorer som ligger till grund för det?

Enligt en studie som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) genomfört på uppdrag av Sveriges regering visades att tillgängligheten för köpare av droger har förändrats (Tollin, Hammar & Jonsson, 2021). Tekniken har i hög utsträckning utvecklats och med det har nya plattformar som förenklar försäljning av droger skapats i form av sociala medier och krypterade appar, även kallat mobilförsäljning. Nya försäljningsformer möjliggör därmed en annan typ av marknadsföring och kundrekrytering vilket bidrar till ökad försäljning av narkotika (ibid). Studier visar också att det genom åren har skett en ökning av narkotikaanvändning bland ungdomar (CAN, 2022). Det är därför av stor vikt att samhället intresserar sig för att undersöka hur narkotikaförebyggande insatser mest effektivt genomförs.

Inom socialt arbete med ungdomar är det av central betydelse för professionella att ha en förståelse kring hur och varför ungdomar konsumerar narkotikaklassade preparat, för att kunna genomföra ett preventivt arbete. Enligt Socialtjänstlagen (2001:453) kap 5 1§ punkt 4 ska socialnämnden aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och unga av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel. Ett förebyggande arbete med att minska narkotikaanvändning hos unga kan i sin tur leda till att kunna motverka diverse sociala problem (Danielsson, 2011). Med vår studie vill vi undersöka gymnasieelevers droganvändning utifrån sociala risk- och

skyddsfaktorer samt dagens tillgänglighet med förhoppningen att kunna bidra med kunskap kring ämnet.

1.1 Syfte, frågeställningar och hypotes

Syftet med studien är att undersöka ungdomars droganvändning och å ena sidan drogers tillgänglighet och å andra sidan sociala risk-/ och skyddsfaktorer. Syftet undersöks genom följande frågeställningar:

- Vilken påverkan har dagens tillgänglighet av droger på ungdomars droganvändning?
- Vilka sociala risk-/och skyddsfaktorer påverkar ungdomars droganvändning?

Studien undersöker tre hypoteser utifrån de två frågeställningarna. Första hypotesen är att en stor tillgänglighet av droger leder till droganvändning. Den andra hypotesen för studien är att sociala skyddsfaktorer hindrar droganvändning. Den tredje hypotesen är att riskfaktorer bidrar till droganvändning.

1.2 Begreppsdefinitioner

Då definitionen av begreppen vi undersöker kan variera beroende på kontext, beskriver vi under den här rubriken hur vi använder oss av dem i vår studie.

1.2.1 Droger och narkotika

I denna studie används de båda begreppen "droger" och "narkotika", men operationaliseras utifrån Läkemedelsverkets klassificering av narkotika. Anledningen till att begreppet droger också förekommer i texten är för att begreppet påträffas i samtliga vetenskapliga artiklar, rapporter och böcker. Droger är även begreppet som använts i enkäten. Anledningen är att målgruppen med störst sannolikhet använder det begreppet i vardagligt tal för att beskriva det som Läkemedelsverket annars klassificerar som narkotika. Läkemedelsverket är ansvariga för klassning av narkotika, av ämnen med medicinsk användning och för en förteckning över alla ämnen som är klassade som narkotika i Sverige (Läkemedelsverket, 2019). Enligt Narkotikastrafflagen (1968:64) karaktäriserar narkotika som "läkemedel eller hälsofarliga varor med beroendeframkallande egenskaper eller euforiserande effekter, eller varor som med lätthet kan omvandlas till varor med sådana egenskaper och effekter". Regeringen är beslutsfattande gällande narkotikaklassning av preparat efter att en begäran om det lämnats in

från Läkemedelsverket eller Folkhälsomyndigheten. Efter ett sådant beslut krävs det särskilda tillstånd för exempelvis handel eller innehav av preparat (Läkemedelsverket, 2019).

1.2.2 Tillgänglighet

Tillgänglighet tolkas i vår undersökning som respondenternas möjlighet att komma över narkotikaklassade substanser. Omfånget av begreppet tillgänglighet kommer i studien röra sig i spannet av fri tillgänglighet till helt sluten tillgänglighet, det vill säga att det inte finns någon tillgänglighet alls. Studien kommer att belysa begreppet utifrån var tillgängligheten är som störst, till exempel i hemmet, bland vänner eller på sociala medier. Marcus Warnby, gruppchef för ungdomsgruppen inom Nackapolisen, beskriver narkotikahandeln som uppsökande verksamheter med mål att få tag i barn och ungdomar genom exempelvis sociala medier eller online-spel (*Nyhetsmorgon*, 2023). Ungdomar kan till skillnad från förr sitta i soffan hemma tillsammans med sina föräldrar och bli exponerade för narkotikahandel genom sin mobiltelefon. Polis Warnby poängterar att narkotikahandel är som all annan handel idag, människor kan beställa via internet och hämta ut från en obemannad poststation eller handla lokalt på stan (ibid).

1.2.3 Ungdomar

Studien syftar till populationen gymnasieelever i årskurs två och tre, 18 år eller äldre. Populationen benämner vi i studien som både gymnasieelever och ungdomar. Tidigare forskning som lyfts i kommande avsnitt berör ungdomar, unga vuxna, eller tonåringar, vilket i litteratursökningen påträffas med samlingsnamnet "adolescents" och "youth". Trots olika definitioner vad gäller ålder, ser vi ett värde i att inte bara titta på tidigare forskning kopplat till gymnasieelever utan även ungdomar i bredare bemärkelse.

1.2.4 ANDTS

ANDTS står för alkohol, narkotika, dopning, tobak- och nikotinprodukter samt spel om pengar (Folkhälsomyndigheten, 2023). Innebörden av ANDTS har med tid ändrats i takt med att samhället är i konstant förändring och därmed även sociala problem som tillkommer. Exempelvis ingår spel om pengar sedan 2021 i arbetet. Det ANDTS-förebyggande arbetet sker på olika nivåer och arenor i samhället vilka alla är centrala för att i helhet kunna genomföra ett preventivt arbete. I grund handlar det preventiva arbetet om att förbättra människors livsvillkor och levnadsvanor och öka jämlikheten mellan olika grupper i samhället. Skolan ger utbildning på en universell nivå till alla elever på en skola. Skolverket

(2023) lyfter att alla elever har rätt till en hälsofrämjande skolmiljö fri från alkohol, narkotika, dopning och tobak. Att arbeta förebyggande med ANDTS menar Folkhälsomyndigheten (2023) kan minska på samhällets kostnader långsiktigt då hälsosjukvården och andra samhällssektorer annars behöver hantera framtida kostnader för ohälsa.

1.2.5. Self-efficacy

Genomgående i vår studie använder vi oss av det engelska begreppet *self-efficacy*. Den svenska översättningen av begreppet är "självförtroende" och Bandura (1977) förklarar det som tron på den egna förmågan. Begreppet myntades av Albert Bandura år 1977. Med det i åtanke kan det därför ha skett en förändring i hur "självförtroende" tolkas och används idag. Bandura (1977) använder det psykologiska begreppet för att diskutera hur individer med fobier kan arbeta för att konfrontera rädslor. Än idag är psykologisk behandling något som kopplas till självförtroende utifrån begreppet *self-efficacy*.

I vår studie kommer begreppet att användas utifrån individens övertygelse gällande egen förmåga att utföra ett visst beteende, vilket i detta fall är att bruka droger. På grund av att det är vår *tolkning* av hur Bandura (1977) själv beskriver begreppet har vi gjort valet att behålla det engelska begreppet *self-efficacy* istället för "självförtroende". Mer om begreppet tas även upp utifrån studiens syfte under 2.3.

2. Teori

Under den här rubriken förklarar vi den sociala inlärningsteorin framtagen av Albert Bandura (1977). Anledningen till att teorin är relevant för vår studie är för att den kan hjälpa oss besvara våra frågeställningar gällande hur ungdomars droganvändning påverkas av olika faktorer. Vare sig hypoteserna för studien stämmer eller inte, kan den sociala inlärningsteorin användas för att ge oss en förklaring till resultatet. Teorin är bred och innefattar många olika byggstenar, men vi har valt att plocka ut specifika begrepp ur teorin för att kunna göra en tydlig analys. Vi börjar med att förklara teorin i allmänhet för att sedan fördjupa oss i begreppen. Därefter presenteras Johnson, Richert och Svenssons (2017) tolkning av droganvändning utifrån den sociala inlärningsteorin för att smalna av perspektivet till det område vi undersöker.

2.1 Social inlärningsteori

Albert Banduras (1977) teori om social inlärning handlar om lärandet som inträffar i sociala sammanhang. Teorin utgår från att människor lär av varandra med särskild hänsyn till miljöpåverkan, vilket innefattar sammanhangets eller situationens inverkan på människors beteende (Parrish, 2012). Parrish (2012) belyser hur den sociala inlärningsteorin kan möjliggöra för socialarbetare att förklara och förändra ett visst beteende genom att titta på den påverkan miljön har, för att mäta hur pass effektiva insatser för klienter är. Enligt Bandura (1977) finns fyra principer för den sociala inlärningsteorin. Den första handlar om att människor lär sig genom att observera andras beteende och konsekvenserna beteendena medför. Den andra principen grundar sig i att inlärning *kan* ske utan en beteendeförändring. Människors inlärdade beteenden behöver inte nödvändigtvis framträda då inlärning kan ske genom enbart observation. Princip nummer tre innebär att människor inte enbart påverkas av sin omgivning utan har inom ramen för självstyrning förmågan att välja de stimuli som drabbar dem och har därmed visst inflytande över sitt eget beteende. Den sista principen för social inlärning belyser Bandura (1977) som ömsesidig determinism vilket innebär en kontinuerlig interaktion mellan kognitiva-/beteendemässiga-/ och miljömässiga faktorer. Utifrån att faktorerna är i ständig påverkan av varandra finns möjlighet för att människor att med hjälp av självstyrning påverka sitt öde. Därigenom belyser teorin hur social inlärning varken ser på människor som enbart styrda objekt av sin omgivning eller helt fria att bestämma själv hur de ska vara (Bandura, 1977).

Bandura (1977) menar att social inlärning inte sker endast på grund av att observera ett visst beteende. För att en effektiv social inlärning ska inträffa krävs det att fyra förutsättningar är uppfyllda:

1. Uppmärksamhet: observatören måste vara uppmärksam på modellen
2. Retention: observatören måste ha en förmåga att bevara intryck som sedan kan framkallas på nytt genom en slags repetition
3. Motorisk reproduktion: observatören måste ha förmåga att härma det observerade beteendet. Det kan exempelvis ses som ett hinder för social inlärning när det gäller små barn som inte har fullt utvecklad motorik
4. Motivation: observatören måste vilja visa upp vad den har lärt sig för omvärlden på grund av olika faktorer. Motivationsfaktorer skiljer sig åt mellan individer och mellan situationer (ibid).

2.2 Ömsesidig determinism

Bandura (1977) förklarar mänskligt beteende utifrån den sociala inlärningsteorin som en ömsesidig interaktion mellan kognitiva-/beteendemässiga-/ och miljömässiga faktorer.

Vanligtvis beskrivs faktorerna som enskilda enheter, men utifrån Banduras (1977) sociala inlärningsteori beskrivs faktorerna däremot som en enda enhet där de i själva verket alla är sammankopplade till varandra. Parrish (2012) beskriver påverkan likt en triangel där alla faktorer påverkar varandra ömsesidigt. Till skillnad från djur som enbart agerar på stimuli, funderar människor över sitt beteende och utvecklar därmed åsikter och idéer om vad som sker i sin omgivning (ibid). Människors förväntningar kan exempelvis påverka hur de beter sig, för att deras beteende sedan påverkar deras förväntningar (Bandura, 1977).

Interpersonella faktorer är endast ett faktum som existerar om de aktiveras, då en person som exempelvis besitter kunskap endast kan påverka andra i sin omgivning om den delar kunskapen med dem. Beteendet avgör alltså hur den potentiella påverkan på miljön kommer bli och omgivningens påverkan avgör i sin tur vilket beteende som kommer uppvisas. Miljön är i ständig påverkan, likaså beteendet som den reglerar. På samma sätt som människor med enligt normen negativa beteenden bidrar till ett negativt klimat till sin omgivning, kan människor påverka andra genom att ta fram det bästa hos dem de interagerar med. Rausch et al. (1965, se Bandura, 1977) menar att en persons tidigare handlingar starkt påverkar hur andra reagerar vilket för den sociala interaktionen i en förutsägbar riktning. Fientliga handlingar genererar generellt sätt aggressiva gensvar, medan vänliga handlingar sällan gör det. Det råder en del psykologiska analyser om frihet och determinism. Skinner (1971, se Bandura, 1977) påstår att mänskligt beteende enbart styrs av sin omgivning, vilket skapar en bild av miljön som en autonom kraft. Det innebär i det fall att människor inte har möjlighet att styra sitt eget beteende över huvud taget och endast styrs av yttre krafter utom deras kontroll (Bandura, 1977). Att anta att omgivningen är det enda som styr människor menar Bandura (1977) inte är tänkbart utan att ta hänsyn till människors beteende. Miljön har orsaker, likaså beteendet. Genom en människas handlingar är denne aktiv roll att skapa de händelser som i sin tur drabbar denne.

2.3 Självstyrning och *self-efficacy*

Determinism står inte enbart för att människor styrs av sin omgivning, utan även att det finns möjlighet för människor att påverka val inom gränserna för självstyrning (Bandura, 1977).

Bandura (1977) menar att de regler och principer som människor sätter upp för sig själva för att reglera hur de styr sina handlingar inte uppstår ur ett tomrum. Regler som definierar ett

lämpligt beteende härstammar från observerade eller upplevda situationer (ibid). Bandura (1977) problematiserar innebörden av begreppet självstyrning genom att medge hur outtalade regler dels styr människors beteende och dels baseras det han kallar för feedback-upplevelser. Det är enligt Bandura (1977) uppenbart att samtal inte är ett särskilt effektivt ingripande för att förändra ett mänskligt beteende. För att en beteendeförändring ska ske krävs en korrigerande inlärningserfarenhet. Teori och praktik förenas i förståelsen om hur förändring förmedlas genom tankemässiga processer men introduceras och förändras genom erfarenheter (ibid).

Self-efficacy förklarar Bandura (1977) handlar bland annat om en persons förväntning gällande hur ett visst beteende kommer leda till ett visst utfall. Beteenden kan ha olika effektivitet och individer kan anpassa sitt beteende för att uppnå en viss effekt. Effektförväntan innebär en övertygelse om att kunna utföra ett visst beteende för att uppnå ett resultat. Förväntningar och effekt behöver dock inte alltid vara sammankopplade då människor kan tänka att en viss handling leder till ett resultat, men ifrågasätter sin förmåga att ta vid åtgärder för att komma dit (ibid). Marlatt, Baer och Quigley (1995) skriver om Banduras begrepp huruvida ungdomar tycker att röka cigaretter, dricka alkohol eller använda sig av narkotika får dem att se cool ut eller på andra sätt kan ge sociala fördelar. I de fall ska frågan utifrån *self-efficacy* riktas till det eller de beteenden som krävs för att påbörja det nya beteendet. I de situationerna uppstår ofta en konflikt mellan den inre motståndskraftens *selfefficacy* "att bara säga nej" och gruppträckets yttre kraft "att bara säga ja". Konflikter av den här typen kännetecknar problemet med ett beroendeframkallande beteende där det står mellan att börja eller att inte börja (ibid).

2.4 Droganvändning utifrån social inlärningsteori

Johnson, Richert och Svenssons (2017) tolkar den sociala inlärningsteorin och beskriver droganvändning som ett inlärt beteende resulterat av olika faktorer i personens omgivning. En inlärning som lett till droganvändning beskrivs ha uppstått under ofördelaktiga sociala förhållanden. Tolkningen av teorin betonar sociala inlärningsprocesser i en social miljö och människors förmåga att reflektera över beteenden. Johnson, Richert och Svenssons (2017) menar att social inlärningsteori kopplat till droganvändning bland ungdomar skildras genom att mer erfarna droganvändare sprider ett beteende till nybörjare som oftast befinner sig i tonåren. Enligt den sociala inlärningsteorin lär sig majoriteten av människor att ta droger av personer i sin nära umgängeskrets. Endast en liten del imiterar beteendet utifrån ett drogköp från en langare. Den sociala inläringen baseras på önskade konsekvenser av handlingen hos

personen som imiterar ett beteende. Gruppträck och liknande sociala processer vilket exempelvis är rådande normer kring droganvändning i personens umgängeskrets, är viktiga faktorer för inläringen. Som ungdom kan därför droganvändning innebära en ökad möjlighet att bli accepterad av sin sociala omgivning.

Studien (Johnson, Richert & Svensson, 2017) visar att en trygg relation mellan ungdomar och deras föräldrar verkar som en skyddsfaktor gällande risken för ungdomar att fastna i drogproblematik. Ungdomar som växer upp i missgynnsamma förhållanden löper en högre risk av att utveckla ett beteende där droger ofta har en stor betydelse, i protest mot samhälleliga krav och förväntningar (ibid).

3. Tidigare forskning

Här presenterar vi kunskapsläget utifrån det område vår studie berör, vilket är ungdomar och droger. Vi lyfter både nya och äldre vetenskapliga artiklar och forskning med relevans för ämnet. Artiklarnas gemensamma fokus ligger generellt på tillgängligheten av droger samt sociala risk-/och skyddsfaktorer för droganvändning hos unga. Några av artiklarna lyfter även ungdomar och alkohol kopplat till riskfaktorer. Droger och alkohol lyfts ofta i samma sammanhang och verkar på samma sätt på grund av att beteendena enligt forskning uppkommer av liknande orsaker och leder till motsvarande konsekvenser som vi nedan redogör för. Vi har delat in avsnittet i olika teman utifrån våra frågeställningar.

Litteratursökningen gjorde vi med hjälp av LUBsearch där bland annat sökorden "adolescents", "drug use", "social learning" och "availability" visat på relevant forskning för området. På sökportalerna Diva och LUP hittade vi även publicerade c-uppsatser med liknande metod eller syfte. Genom c-uppsatserna fick vi inspiration till vidare sökningar av tidigare forskning, men de har inte använts till vår studie.

3.1 Sociala medier

Oksanen et al. (2020) genomförde en studie med syfte att undersöka riskfaktorer till att köpa droger på sociala medier och online. Resultatet visar att 77 procent av ungdomar i Spanien och USA använder sociala medier för att köpa droger. Den största upptäckten i studien visar att de vanliga apparna för sociala medier som Facebook och Instagram, användes i båda länderna för att köpa droger, vilket visar sig vara en större arena för droghandel än enbart darknet-tjänster (ibid).

I en granskning av de nordiska ländernas droghandel undersöks hur sociala medier används för köp och sälj av droger (Demant et al., 2019). Danmark, Sverige och Island visar sig ha en

aktiv offentlig marknad på sociala medier där speciellt på apparna Facebook och Instagram sticker ut. Säljare publicerar sina varor med bilder, beskrivningar och kontaktinformation i facebookgrupper och på Instagram. I Finland används darknet och krypto som främsta forum och i Norge används mestadels appar med envägskommunikation som exempelvis Snapchat och Messenger för droghandel.

3.2 Sociala aspekter

En undersökning genomförd av Shafie et al. (2023) finner inre- och yttre skyddsfaktorer för ungdomar som lever i utsatta områden. Faktorerna kan minska risken för att ungdomar ska hamna i drogmissbruk. Skyddsfaktorerna visas i hög grad vara en följd av ett positivt inflytande från familjer som ger sina barn och ungdomar kunskap om drogmissbruk. Riskerna för ett tidigt drogmissbruk visas vara exponering för extrema situationer vilket exempelvis är negativt inflytande av vänskapskretsen och miljön ungdomar växer upp i. Resultatet i studien visar att majoriteten av respondenter som har kommit i kontakt med droganvändning gjort det med ett underliggande, personligt bekymmer. Personer i studien beskriver till exempel att personer i arbetslöshet och med konflikter i relationer vänder sig till droger och sedan inte kan sluta. I studien framkommer att den största riskfaktorn nästan 42 procent av ungdomarna utsätts för är negativt gruppträck från jämnåriga. Gruppträcket som bidrar till ett begynnande drogmissbruk visar starkast samband för ungdomar i tonåren när det i 20-årsåldern sedan avtar (ibid).

En kvantitativ surveyundersökning gjord i Pomona, USA, visar att det finns en rad olika faktorer som föreligger ungdomars droganvändning vilket bland annat är attityder och beteenden från familj och vänner samt lätt tillgång till droger (Tataw, Nolan & Kim, 2023). Studien delar upp faktorer som kan hjälpa att förutse risken för ungdomar att börja använda sig av droger. Faktorerna förknippade med ungdomars droganvändning är relaterade till vänner, till sig själv och till vuxna/föräldrar. Aspekter som behandlas är bland annat: vänners droganvändning, ungdomars lätta tillgång till droger och vuxna/föräldrars attityder till droganvändning bland ungdomar (ibid). Tataw, Nolan och Kim (2023) diskuterar hur faktorerna kan verka i kombination med varandra. Hos individer med exempelvis en lätt tillgång till droger *och* vänner som brukar droger ökar risken ytterligare för ungdomen att själv bruka droger. Resultatet av studien visar att attityder och beteenden hos vänner har ett starkare samband med ungdomars droganvändning än vad attityder hos familjemedlemmar och vuxna har (ibid).

C. Beal, Ausiello och M. Perrin (2001) genomförde en enkätundersökning på ungdomar i sjunde klass med syftet att analysera vare sig föräldrars sociala inflytande eller vänners sociala inflytande på ungdomar är den mest påtagliga riskfaktorn för olika beteenden som innebär en hälsorisk. Forskarna definierar hälso-risk beteenden till bland annat användning av alkohol, tobak och marijuana. I undersökningen görs en skillnad på vilken typ av inflytande som är förknippat med ett visst hälso-risk beteende. Studien visar på att föräldrars inflytande främst associeras till ungdomars alkoholbruk. Av de ungdomar med föräldrar som visade ett ogillande kring alkohol, var alkoholkonsumtionen låg, medan ungdomar med föräldrar som uppvisade olika typer av hälso-risk beteenden, istället hade hög alkoholkonsumtion. Studien visar även ett samband mellan de ungdomar som använde marijuana och att de hade vänner som var engagerade i samma typer av hälso-risk beteenden. Analysen visar att respondenterna var 50 procent mindre benägna att använda marijuana om deras vänner visade ogillande kring det beteendet (ibid).

Tidigare forskning visar att en låg nivå av *self-efficacy* i kombination med social påverkan i form av inflytande av positiva attityder till alkohol (exempelvis exponering eller att bli erbjuden) kan förutsäga en faktisk användning av alkohol bland ungdomar (Marlatt G., Baer S. & Quigley A., 1995). På grund av det borde fokus på preventionsprogram för ungdomar, som exempelvis ANDTS-utbildningen, ligga på att lära ungdomar att motstå påtryckningar och frestelser från omvärlden till att testa droger. När droganvändning är ett faktum kommer den skadereducerande delen av *self-efficacy* in i bilden (ibid). Marlatt, Baer och Quigley (1995) diskuterar faktumet att somliga studier ifrågasätter ifall experimentell droganvändning faktiskt ska ses som problematiskt då det snarare är normativt med hänvisning till den utsträckning det förekommer bland ungdomar i USA än avvikande. Däremot visar även forskning tydligt på att tidig experimentell droganvändning kan skapa förutsättningar för ett framtida drogmissbruk i vuxen ålder. I ett etablerat beroendebeteende beror graden av *selfefficacy* på ifall individen kan eller inte kan sluta med beteendet. Processen inleds med en motivation hos individen att påbörja en handling, till exempel att välja ett datum för att sluta röka (ibid). I det är individens *self-efficacy* av stor vikt på grund av att faserna i förändring av ett beteende kräver en upplevd effekt av förändringen. Effekten behöver inte nödvändigtvis vara från en personligt upplevd erfarenhet, den kan även ha observerats hos andra (Bandura, 1991, se Marlatt, Baer & Quigley, 1995)

3.3 Sociala risk-/och skyddsfaktorer

Fahlkes (2006) studie syftar till att undersöka psykisk hälsa som en psykologisk skydds- eller riskfaktor gällande ungdomars narkotikaanvändning. Avsikten med studien är att få en ökad förståelse för risk- och skyddsfaktorer i det preventiva arbetet med ungdomars narkotikaanvändning. Genom en enkätstudie med 350 ungdomar visas att cirka hälften av respondenterna har blivit erbjudna narkotika och känner till hur de kan få tag i det. Hälften av respondenterna uppger även att de vid något tillfälle har känt lust att testa narkotika på grund av nyfikenhet (Fahlke, 2006). Undersökningen visar att den mest använda formen av narkotika är cannabis. Studien pekar däremot inte på någon skillnad mellan flickor och pojkar i antal som testat (ibid). Ungefär 80 procent av ungdomarna i studien upplever positiva effekter av sitt cannabisbruk i form av exempelvis högre självförtroende och en känsla av samhörighet. Fahlkes studie (2006) visar även att de respondenter som någon gång brukat narkotika i större utsträckning visar impulsiva beteenden och i högre grad lider av psykisk ohälsa än vad åldersgruppen normalt uppvisar.

Danielsson (2011) undersöker i sin studie betydelsen av sociala risk- och skyddsfaktorer för högkonsumtion av alkohol. Undersökningen visar att det är fler flickor än pojkar som röker, har vänner som dricker alkohol, har högre övervakning av föräldrar och har en stabilare anknytning till vänner än till föräldrar och spenderar mer tid tillsammans med föräldrarna än vad pojkar gör. Däremot är debutåldern för alkoholdrickande lägre bland pojkarna än flickorna. Studien visar att föräldrars övervakning är den starkaste skyddsfaktorn för både flickor och pojkar. Analysen visar även fyra olika utvecklingsmönster för alkoholkonsumtion: låg, gradvis ökande, hög och plötsligt ökad. Danielsson (2011) kopplar utvecklingsmönsterna till ungdomarnas olika risk- och skyddsfaktorer. Resultatet pekar exempelvis på att ungdomar som spenderar mer tid tillsammans med sin familj på helger och fritid i större utsträckning kopplas till en lägre alkoholkonsumtion. Studien finner att ungdomar med en trygg anknytning till föräldrar i lägre grad riskerar att hamna i en hög alkoholkonsumtion. Det tyder på att insatser riktade till föräldrar gällande uppmärksamhet och även uppmuntran till en öppen kommunikation i familjen, skulle kunna vara ett effektivt alternativ till ett preventivt arbete mot ungdomars alkoholkonsumtion (ibid).

Spooner (1999) redogör distinktionen i ungdomars droganvändning och förklarar att det finns riskfaktorer som direkt bidrar till drogmissbruk, faktorer som är förknippade med droganvändning men inte nödvändigtvis relaterade och skyddsfaktorer som hindrar användning av droger. En enkätstudie i Sydney visar att män är dubbelt benägna kvinnor att dricka sig berusade och har fyra gånger högre risk att bruka cannabis. Studien visar även att

riskerna är högre för män att börja med droger i tidigare ålder än kvinnor (ibid). Familjen beskrivs som den mest inflytelserika faktorn till hur barnet formas och kan därför vara en bidragande orsak till att börja bruka droger. Specifika familjefaktorer är exempelvis brist på disciplin, negativ kommunikation i form av skuldbeläggande och kritik, svag anknytning och negativa familjerelationer. Det visar sig dock att framförda familjefaktorer har liten eller ingen påverkan på ungdomars droganvändning, men att det motsatta vilket vill säga en stark anknytning och familjestöd fungerar som betydande skyddsfaktorer. Forskning visar att inkludering av familj i behandling för ungdomar som brukar droger har en positiv effekt. Spooner (1999) poängterar att sambandet mellan vänner som använder droger är det starkaste när det kommer till ungdomars droganvändning, då speciellt cannabis och blandmissbruk. Det visar sig särskilt vara extra betydande med vänners inflytande när familjens stöd sviktar. Föräldrars normer och beteende kan ha en påverkan på ungdomars attityder och därmed vilka vängrupper ungdomen väljer att umgås med menar Spooner (1999). Hoffman menar dock att denna korrelation gällande familjens och vänners inflytande för ungdomars droganvändning är komplex och det kan vara missvisande att dra direkta samband (ibid).

Palazzolo och Robertos (2010) studie genomförd med hjälp av en enkätundersökning lyfter hur våld i nära relationer kan spåras i familjer. Studien visar att föräldrars beteende gentemot varandra och deras barn, verkar som både risk- och skyddsfaktor för barnet. Vidare indikerar studien att föräldrars sätt att hantera och kommunicera känslor är väsentligt för barnets framtida beteende då barnet observerar och lär sig av föräldrarnas beteende (ibid). En stor del av ungdomarna i studien som uppger att de har en god relation till sina föräldrar har inte heller upplevt våld i en nära relation. Det kan tolkas som att ungdomarna har observerat och tagit över föräldrarnas värderingar och erfarenheter. Palazzolo och Roberto (2010) menar vidare att ungdomars sociala nätverk påverkar vad som anses som ett acceptabelt beteende och påverkar därmed deras attityder. Detsamma kan tänkas gälla angående värderingar rörande narkotikaanvändning och ungdomars attityder. Föräldrars beteende och värderingar tillsammans med en god relation till sitt barn kan agera som en skyddsfaktor för hur ungdomar ser på narkotika.

3.4 ANDTS-utbildning

Trots satsningen med ANDTS-utbildning för skolelever visar undersökningar att utbildningen har en relativt liten påverkan på bland annat ungdomars användning av narkotika (Bergmark & Karlsson, 2006). Bergmark och Karlssons (2006) studie lyfter att en anpassad ANDTSutbildning utefter målgruppernas unika kunskap, föreställningar och uppfattningar i

stället borde vara mer framgångsrik då det är allmänt känt att preventiva insatser måste börja där mottagarna själva befinner sig. Studiens syftar till att studera positiva och negativa förväntningar på narkotikaanvändning bland ungdomar i årskurs tre på gymnasiet genom en enkätundersökning (ibid). Bland studiens respondenter finns den tydligaste skillnaden mellan könen och mellan de som visar erfarenhet av narkotika respektive de som inte har det. Majoriteten av flickorna visar sig se de negativa konsekvenserna av att använda narkotika medan pojkarna i större utsträckning ser positiva konsekvenser. Bland gruppen av respondenter som säger sig ha erfarenhet av narkotikaanvändning finns även ett mönster där gruppen är mindre benägna att se till negativa konsekvenser av narkotikaanvändning (Bergmark & Karlsson, 2006). Bergmark och Karlsson (2006) analyserar begreppen risk och njutning utifrån en kunskapslucka inom området i Sverige. Studien syftar till att njutningen och upplevelser av positiva konsekvenser av narkotikaanvändning kan ligga till grund till ett preventivt arbete. Det med anledning av att det är förväntningar och attityder som manar människor till att använda sig av narkotika (ibid).

Börjesson och Palmblad (2013) diskuterar dilemman och utveckling gällande skolans ANDTS-undervisning för barn och ungdomar. De menar att ANDTS-undervisningen är alltför teoriinriktad och därmed inte bara bristande men också kan bidra till att ungdomar blir frestade till att testa exempelvis narkotika. En i överkant teoribaserad utbildning kan snarare bidra till droganvändning med hänvisning till att ungdomarna snarare får ökad kunskap om bland annat droger än kunskap gällande negativa konsekvenser (ibid). För att skolans ANDTS-undervisning ska kunna hålla en högre kvalitetsnivå betonas att det dessutom krävs att frågor gällande värderingar och attityder hos skoleleverna diskuteras. Gällande ANDTSutbildningen är det ett invecklat samband mellan kunskap och attityder då skolan har som uppgift att påverka beteende i utbildningssyfte men däremot inte att lösa sociala problem (ibid).

4. Metod

I studiens metoddel lyfter vi det tillvägagångssätt som används för att besvara vår studies frågeställningar. Planering och bearbetning av datamaterialet innefattar många delar och aspekter att ta hänsyn till, därför är metoddelen uppdelad i flera underrubriker för att synliggöra hela processen.

4.1 Val av metod

Eftersom syftet med denna studie är att ta reda på förekomsten av ungdomars droganvändning, är valet av en kvantitativ metod det som kan hjälpa oss svara på det. Kvantitativ forskning kan förklaras med ett deduktivt synsätt där fokus ligger på att pröva forskarens hypotes (Bryman, 2016). Studien utgår från tre deduktiva hypoteser vilket Bryman (2016) menar är förutbestämda hypoteser som skapas innan genomförd undersökning. Med hjälp av en webbenkät undersöker vi våra hypoteser och eventuella samband utifrån våra frågeställningar. Enligt Ejlertsson (2014) är fördelen med webbenkäter att data inte behöver matas in manuellt tack vare datorprogram som automatiskt sparar svaren i dataregistret. Enkät som metod är alltså fördelaktigt med hänsyn till den tidsram vi har och ger oss möjlighet att nå ut till en stor andel respondenter under samma tillfälle. En kvalitativ studie hade jämförelsevis tagit längre tid i ett exempel där empiri insamlas genom intervjuer (Bryman, 2016). Enkäten skapades i programmet Sunet Survey och all data fördes sedan över till statistikprogrammet Jamovi för analys. Respondenterna i urvalsgruppen fick tillgång till enkäten genom en internetlänk vilken vi har försett gymnasieskolornas rektorer med. Rektorerna har därefter själva avgjort hur de lämpligast distribuerar länken till eleverna. I enkätstudier påverkas respondenterna inte av yttre faktorer som till exempel forskarens kön, etnicitet eller ålder. Enligt Bryman (2016) finns vid intervjustudier däremot risk för "intervjuareffekt" vilket innebär att respondenternas svar riskerar en skevhet i form utelämnande- eller icke-sanna svar på grund av yttre faktorer. Å andra sidan har vi med en enkätstudie inte samma möjlighet som i en intervjustudie till att uppfatta kroppsliga signaler på att respondenten talar osanning (ibid).

4.2 Enkätens utformning och brister

Enkäten består av totalt 19 frågor, varav majoriteten utgår från en likertskala. Enligt Bryman (2016) används en likertskala för att mäta intensiteten i en känsla eller upplevelse. Fyra av frågorna med likertskala har fem svarsalternativ från exempelvis "stämmer mycket bra" till "stämmer mycket dåligt" och en mittpunkt för neutralt svar. De tre första frågorna i enkäten utgår från nominalskala för klassificering, vilka vi från början tänkt analysera utifrån tidigare frågeställning. Vi har dock tagit bort de frågorna med nominalskala och tillhörande frågeställning då spridningen inte är tillräcklig.

I enkäten har en del brister upptäckts i efterhand som påverkar resultatet, vilket innebär att vi fått göra ett avvägande kring vilka frågor från enkäten som går att analysera för att inte validiteten ska bli låg. En av anledningarna till bristerna i enkäten är på grund av att vi vid

enkätens utformning valde alla frågor i enkäten som obligatoriska förutom första frågan om respondenterna är 18 år eller äldre. Det har lett till att de frågor där respondenterna kan fylla i svarsalternativ "annat" blivit tvungna att även fylla i ett annat svarsalternativ utöver "annat". Även att ett par frågor inte har ett svarsalternativ "vet inte" kan också tvingat respondenterna svara på frågan trots att de inte har en uppfattning om saken i fråga. En annan anledning till enkätens brister är att det i vissa frågor förekommer en del oklarhet kring vad vi egentligen frågar efter. Exempelvis är fråga sex utformad på ett sådant sätt som vi i efterhand tror skapat förvirring. Frågan skulle vara formulerad "jag har blivit erbjuden droger" i stället, för att kartlägga i vilken utsträckning det finns tillgängligt och sedan även vidare i fråga sju kunna kartlägga *på vilket sätt* droger erbjuds i störst utsträckning, men frågorna räknar vi med har låg validitet och kan tyvärr därför inte användas.

Vidare reflekterar vi kring sambandet mellan ungdomar som testat droger och dagens tillgänglighet, huruvida sambandet kunde fått högre signifikans. Vi tror att sambandet hade fått en högre signifikans om de som svarat att de inte testat droger hoppat över frågan om hur lätt/svårt de tycker det är att få tag i droger, eftersom även den gruppen hade uppfattningen att droger är lätt att få tag på, vilket motsäger vår hypotes. Det går att diskutera huruvida ungdomar som inte testat droger verkligen *har* en uppfattning kring tillgängligheten av droger. Studiens syfte däremot är inte enbart att undersöka droganvändares syn på tillgänglighet utan vilken påverkan tillgängligheten har på ungdomar som grupp vare sig det leder till att unga väljer att ta droger eller inte. Vi anser därför utifrån Banduras (1977) sociala inlärningsteori att resultatet i sig fortfarande är av relevans, vilket vi presenterar vidare i resultatdelen.

4.3 Urval och tillvägagångssätt

Den grupp individer som enkäten riktar sig till benämner Ejlertsson (2014) som begreppet population. I vår studie syftar populationen till gymnasieelever i Helsingborgs kommun som är 18 år eller äldre. Urvalet av studiens population genomfördes genom att vi ringde rektorerna till alla Helsingborgs gymnasieskolor inklusive både kommunala och friskolor. De skolor där det inte fanns kontaktuppgifter till rektorerna ringde eller mejlade vi till biträdande rektor, alternativt skolchef för friskolorna. Anledningen till att vi kontaktade alla skolor är dels för att få ett representativt urval för populationen, dels för att många skolor tackar nej. Totalt finns det 27 gymnasieskolor i Helsingborgs kommun, varav tio skolor fick enkäten utskickad till sig då de antingen tackade ja, eller skulle ta ett definitivt beslut om deras deltagande när de fått tillgång till enkätens utformning. Enkäten skickades ut den 27/11 och

stängdes 2/12 vilket lämnade skolorna med fem skoldagar att svara på enkäten. Efter två dagar hade ungefär hälften av slutliga antalet respondenter svarat på enkäten och vid samma tid skickades ett påminnelsebrev ut till rektorerna med förhoppning om att få in fler respondentsvar samt minska risken att det första mejlet försvunnit i inkorgen. Tillvägagångssättet för urvalet tyder på att ett icke-sannolikhetsurval har använts. Halvorsen (1992) beskriver ett icke-sannolikhetsurval genom att populationen inte fått lika stor möjlighet att delta. Däremot har respondenterna på den eller de skolor som fått enkäten distribuerat till sig haft lika stor möjlighet att svara på enkäten. Med det sagt går det *inte* att säga att urvalet är representativt för populationen, trots att alla skolor i kommunen kontaktades. Om stickprovet inte är representativt för populationen förklarar Ejlertsson (2014) att risken är stor för bias vilket innebär systematiskt fel i resultatet. Önskvärt för att få ett sannolikhetsurval vore om möjligheten fanns att mejla ut enkäten direkt till alla i populationen för att få ett obundet slumpmässigt urval, men det är inte möjligt utifrån ramarna för denna kandidatuppsats.

4.4 Bortfall

När det gäller det externa bortfallet ser vi att det är högt med tanke på den låga svarsfrekvensen i jämförelse med antalet skolor som fick enkäten skickad till sig. Eftersom fem skolor tackade ja direkt och resterande fem eventuellt skulle distribuera enkäten hade vi en förhoppning att svarsfrekvensen skulle vara betydligt högre. Vi kan dock inte säga *hur* högt det externa bortfallet är, då vi inte ser vilka skolor som svarat och därmed inte heller hur många respondenter som egentligen fått ta del av enkäten.

Det interna bortfallet är desto mindre då alla frågor i enkäten förutom första frågan gällande respondenternas ålder är obligatoriska, vilket innebär att alla respondenter svarat på alla frågor. Internt bortfall är även det som benämns som *missing data* (Ejlertsson, 2014). Vi har sållat bort de respondenter som i första frågan inte fyllt i att de är 18 år eller äldre. Anledningen till det är dels av etiska aspekter, dels då undersökningen riktar sig till gymnasieelever 18 år eller äldre.

4.5 Arbetsfördelning

Vi som skrivit denna kandidatuppsats heter Nathalie Edfeldt och Klara Håkanson. Den större delen av uppsatsen är skriven på egen hand genom att den ena skrivit på exempelvis teori medan den andra skrivit på metodavsnittet, för att sedan byta och läsa igenom varandras

skrivna material och utveckla avsnitten. Bearbetningen av data, resultat, analys samt slutdiskussion har gjorts gemensamt och är därmed jämnt fördelad.

4.6 Bearbetning och analys

På grund av att vi i enkätverktyget Sunet Survey format frågorna som flervalfrågor upptäckte vi när vi skulle börja bearbeta vår data att alla variabelvärden hade formats om till variabler. För att undvika det skulle vi valt frågorna som envälsfrågor, men det skulle dock kunnat resultera i ett annat utfall då inte respondenterna fått möjlighet att välja flera alternativ som passar in på dem. Innan vi kunde föra över datan till statistikprogrammet Jamovi behövde vi använda oss av statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) för att koda om de felaktiga variablerna till korrekta variabelvärden. Tack vare SPSS hjälpverktyg Syntax kunde vi koda kommandon för flera variabelvärden och variabler samtidigt vilket minskade tidsåtgången. För att säkerställa arbetsprocessen delade vi upp arbetet mellan oss genom att den ena kodade om datan medan den andra observerade för att garantera att arbetet utfördes korrekt. Under samma tillfälle kodade vi även om variablerna till exempelvis "tillgänglighet" och "skyddsfaktorer". Samtliga frågor i enkäten är kvalitativa variabler. Tillgänglighet och sociala risk- och skyddsfaktorer är studiens oberoende variabler och den beroende variabeln är huruvida ungdomarna uppger sig någon gång ha använt sig av droger.

I vår enkätstudie utgår vi från att svaren som samlas in är sanningsenliga. Extremvärden gallras bort i Jamovi och därmed även de respondenter vars svar vi utgår från inte varit uppriktiga på grund av uppenbart skämtsamma svar.

I Jamovi har vi bearbetat variabelvärden för att på ett mer översiktligt sätt kunna hantera och analysera dem. Exempel på tillfällen där vi genomfört en bearbetning av detta slag är gällande respondenternas relation till deras föräldrar. Vi lade till exempel samman svarsalternativen "stämmer mycket bra" och "stämmer bra" till "stämmer" då det visades möjligt att genomföra en signifikant analys av enbart de nya värdena.

På grund av en för liten spridning mellan kön och respondenter som studerar teoretiskt- respektive praktiskt gymnasieprogram går det inte att undersöka två av studiens tidigare tänkta frågeställningar. Det är anledningen till att frågorna rörande kön och program finns med i enkäten men inte analyserats.

4.7 Validitet och reliabilitet

I studien har vi tagit hänsyn till validitet- och reliabilitetsaspekter för att redogöra för studiens tillförlitlighet.

Validitet handlar i stora drag om undersökningen mäter det den är avsedd att mäta och därmed är trovärdig (Ejlertsson, 2014). Extern validitet gäller huruvida resultaten är generaliserbara utifrån urvalet (Bryman, 2016). Inom ramarna kandidatuppsatsen rymmer har vi i största mån försökt få fram ett urval representativt för populationen. Dock kan vi inte säga att resultatet *är* representativt och *går* att generalisera, då urvalet är ett ickesannolikhetsurval. För att uppnå hög validitet på vår studie har vi däremot lagt mycket tid på tidigare forskning kring ämnet och läst på om passande teorier och perspektiv för att kunna formulera frågorna och svarsalternativen i enkäten på ett sådant sätt som svarar på våra frågeställningar. Eftersom populationen vi undersöker är gymnasieelever har vi använt oss av ett vardagligt språk i enkäten för större begriplighet, genom diskussioner kring hur vi själva skulle uppfatta frågorna i enkäten vid gymnasieåldern. I denna studie använder vi oss främst av begreppet "droger" vilket vi i avsnittet om begreppsdefinitioner förklarar är operationaliserat utifrån samma innebörd som narkotika. Begreppet "droger" är även det vi använder oss av i enkäten och beskriver på förstasidan för att få hög validitet. Därmed uppstår ingen förvirring för respondenterna kring huruvida vi syftar till visst specifikt narkotikapreparat eller alla preparat och därmed mäter vi det som undersökningen är tänkt att mäta. Intern validitet berör främst om ett kausalt förhållande är hållbart eller inte (Bryman, 2016). I resultatet presenterar vi tre bivariata analyser för att undersöka om den oberoende variabeln (x) orsakar den beroende variabeln (y). Det diskuterar vi sedan i resultatdelen genom att titta på de bivariata analysernas signifikans för att redogöra för validiteten. Vi har efter insamlad data valt att slopa fråga 6 helt då vi i efterhand förde diskussioner om att den var konstruerad på ett sådant sätt som potentiellt kunde skapa förvirring för respondenterna. Med andra ord hade vi inte tillräckligt noggrant under utformningen av enkäten tagit hänsyn till mättningsvaliditet. Bryman (2016) menar att mättningsvaliditet handlar om hur mått för ett begrepp verkligen speglar det som begreppet anses beteckna. Då tolkningen av begreppet i frågan inte är tillräckligt stabil leder det till att validiteten blir låg. Därigenom är mättningsvaliditet och reliabilitet relaterade till varandra (ibid).

Reliabilitet handlar om att måtten i studien är så pass stabila och pålitliga att upprepade mätningar ger samma resultat, vilket tyder på att resultatet inte beror på en slump eller tillfällighet (Ejlertsson, 2014). För att uppnå identiska resultat i upprepade mätningar och därmed hög reliabilitet krävs att de olika leden i mätprocessen är precisa genom att datan är

registrerad och kodad korrekt för att kunna belysa den vetenskapliga problemställningen (Halvorsen, 1992). Därmed förutsätter validitet reliabilitet då det inte går att få samma resultat om datan som undersöks inte är valid. För att uppnå reliabilitet har vi under bearbetningen av all data säkerställt att registrering av data och omkodning blivit korrekt utfört genom att den ena av oss observerat den andra bearbeta datan. Vidare har vi fört diskussioner kring mätningens validitet av de begrepp som förekommer i studien för att avväga vilka som mäter det de är avsedda att mäta och vilka som inte gör det.

4.8 Etiska överväganden

Gällande etiska överväganden har vi tagit individskyddskravet i särskild beaktning för att säkerställa att ingen tar skada av vår studie. En viktig del innan genomförande av all typ av forskning är att kunna motivera kring varför och hur den ska genomföras samt ta hänsyn till de individer som kan tänkas påverkas för att göra studien försvarbar. Vetenskapsrådet (2002) redogör de fyra forskningsetiska principerna vilka vi har tagit i beaktning för etiska överväganden:

Informationskravet syftar till att deltagarna i studien ska få information om studiens syfte, vilka villkor som gäller och frivilligheten att medverka (Vetenskapsrådet, 2002). Det verkställs i vår enkät genom förhandsinformation på enkätens förstasida. Vidare ges information gällande vad som enligt studien definieras som begreppet drog för förtydligande på enkätens förstasida. De tre första frågorna är personliga men eftersom enkäten är frivillig och anonymiserad finns det ingen risk att de frågorna skulle kunna leda till ett personligt obehag för respondenterna. Därmed överskrider risken inte nyttan med studiens genomförande. Det poängteras särskilt på enkätens framsida vikten av att eleverna ska vara 18 år för att delta, men att alla elever fortfarande kan delta då de kan fylla i att de inte är 18 år eller äldre. De elever som fyller i att de inte är 18 år sorteras bort under bearbetningen av datan oavsett. Varför ändå de som inte fyllt 18 år kan delta är på grund av ett övervägande i att skolorna inte ska behöva ta ansvaret att distribuera enkäten till endast de elever som är 18 eller äldre. Det är oavsett inte ett tidskrävande arbete för oss att i databearbetning sedan ta bort gymnasieeleverna som ännu inte fyllt 18 år. För att så få under 18 år som möjligt deltar får rektorerna med sig information att enkäten endast ska distribueras till elever i årskurs två och tre.

Samtyckeskravet rör deltagarnas samtycke till att medverka (Vetenskapsrådet, 2002).

Populationen i studien är över 18 år vilket inte kräver samtycke från vårdnadshavare. I slutet av enkäten finns där en text som förklarar att respondenterna samtycker till att delta i studien genom att skicka in deras ifyllda enkät.

Konfidentialitetskravet avser att uppgifter om deltagare ska ges största möjliga sekretess och förvaras där obehöriga inte kan komma åt dem (Vetenskapsrådet, 2002). Enkätens natur kan anses vara känslig och därför är enkäten helt anonym vilket gör att det inte finns något som kan identifiera deltagarna.

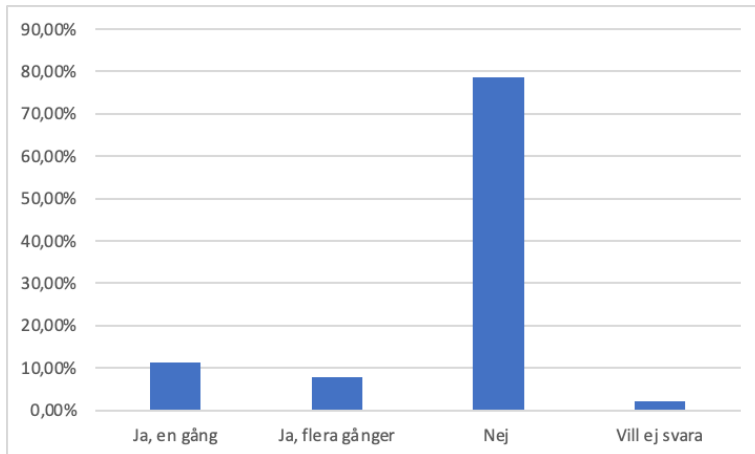
Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som kommer in endast får användas för forskningens syfte (Vetenskapsrådet, 2002). Insamlad data från enkäten har endast analyserats utifrån syfte och frågeställningar och kommer efter inskickad uppsats därmed raderas.

5. Resultat

Under detta avsnitt presenterar vi resultatet utifrån våra två frågeställningar: "Vilken påverkan har dagens tillgänglighet av droger på ungdomars droganvändning?" och "Vilka sociala risk-/och skyddsfaktorer påverkar ungdomars droganvändning?". I enkäten deltog totalt 140 gymnasieelever, varav 47 är pojkar och 90 är flickor. Tre gymnasieelever svarade "annat" på kön. De univariata analyserna presenterar vi i stapeldiagram skapade i Excel där svaren redogörs för i procent. De bivariata analyserna visar vi i form av Jamovis korstabeller. Avsnittet inleds genom att vi redogör för diagram 1. Senare i resultatdelen kommer diagram 1 att verka som studiens beroende variabel (y).

I resultatet undersöker vi de tre hypoteserna: "Att en stor tillgänglighet av droger leder till droganvändning", "Att sociala skyddsfaktorer hindrar droganvändning" och "Att sociala riskfaktorer bidrar till droganvändning".

Diagram 5.1: *Om gymnasieelever testat en/flera droger (n=140)*

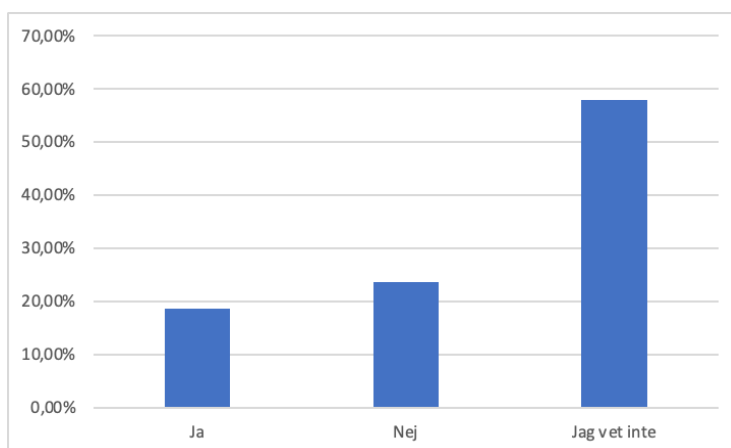

Resultatet visar att cirka 19 % av gymnasieeleverna har testat droger en eller flera gånger. Ungefär 79 % svarade att de aldrig testat droger och drygt 2 % uppger att de inte vill svara. På grund av den lilla andelen gymnasieelever som uppger att de inte vill svara på frågan har vi till de båda korstabellsanalyserna som följer nedan valt att lägga in variabelvärdet som ett *missing value* i Jamovi. Att lägga in *missing values* innebär att alla svar inom samma variabelvärde plockas bort på grund av att det inte hjälper till att svara på studiens frågeställningar (Ejlertsson, 2016).

5.1 Vilken påverkan har dagens tillgänglighet av droger på ungdomars droganvändning?

Studiens första hypotes är att stor tillgänglighet av droger leder till droganvändning.

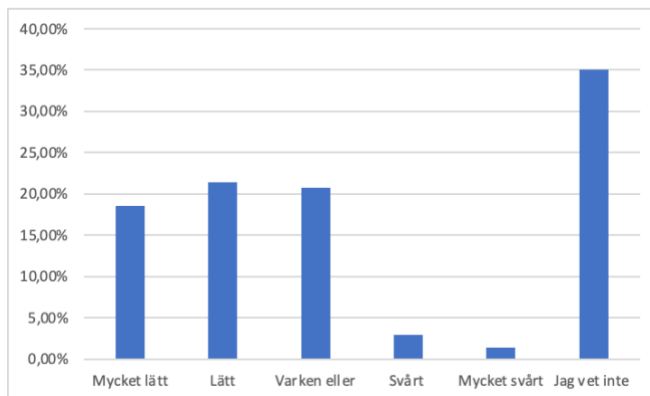
Diagram 5.2: Om gymnasieelever upplever att sociala medier är de plattformar där de lättast kan få tag i droger (n=140)

I diagram 5.2 framkommer att cirka 19 % upplever att sociala medier är de plattformar på vilka de lättast får tag på droger medan ungefär 24 % inte upplever det. Nästan 58 % svarade

att de inte vet, vilket skulle kunna förklaras med att cirka 79 % av gymnasieelever i vår undersökning inte testat droger och därmed inte har någon uppfattning kring tillgängligheten.

Diagram 5.3: Hur lätt/svårt gymnasieelever tycker det är att få tag på droger. (n=140)

Av gymnasieeleverna tycker 40 % det är mycket lätt eller lätt att få tag i droger. Drygt 4 % tycker det är svårt eller mycket svårt och nästan 21 % varken eller. Diagrammet visar att 35 % av gymnasieeleverna svarar att de inte vet vilket precis som föregående diagram kan förklaras med att cirka 79 % av gymnasieeleverna inte testat droger och därmed inte har någon uppfattning.

Tabell 5.1: Sambandet mellan hur lätt/svårt gymnasieelever tycker det är att få tag på droger och om gymnasieelever testat en/flera droger (n=140)

Testat	Tillgänglighet			Total	
	Lätt	Svårt			
Ja	Antal	17	1	18	
	% i raden	94,4 %	5,6 %	100,0 %	
	% i kolumnen	30,9 %	16,7 %	29,5 %	
Nej	Antal	38	5	43	
	% i raden	88,4 %	11,6 %	100,0 %	
	% i kolumnen	69,1 %	83,3 %	70,5 %	
Total	Antal	55	6	61	
	% i raden	90,2 %	9,8 %	100,0 %	0,468
	% i kolumnen	100,0 %	100,0 %	100,0 %	

I tabell 5.1 har vi kodat om svaren "ja, flera gånger" och "ja, en gång" till det nya variabelvärdet "ja". Vi har även kodat om "mycket lätt", "lätt", "mycket svårt" och "svårt" till de nya variabelvärdena "lätt" och "svårt".

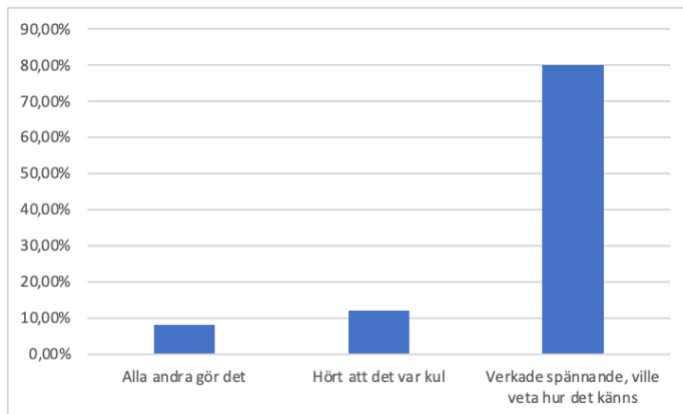
För att sambandet mellan tillgänglighet och droganvändning ska vara statistiskt signifikant ska p-värdet vara $<0,05$ (Bryman, 2016). Vi kan därmed säga att sambandet mellan hur lätt/svårt gymnasieelever tycker det är att få tag på droger och om de testat droger *inte* är statistiskt signifikant då p-värdet visar 0,468. Det kan vi anta beror på att frågan gällande att ha testat droger har relativt låg svarsfrekvens men även på grund av att de som inte uppger sig att ha testat droger även de anser det lätt att få tag i dem. På grund av de liknande svaren från de som *har* testat och de som *inte* har testat droger kan vi inte förkasta nollhypotesen, vilket enligt Bryman (2016) således innebär att resultatet kan vara en slump eller tillfällighet. I analysen av tabell 5.1 har vi i Jamovi lagt in variabelvärdena "vill ej svara" och "vet ej" som *missing values*. Det gjorde vi på grund av att svaren utan någon egentlig uppfattning inte tillför något i just vår analys.

Tabell 5.1 visar oss att drygt 94 % av de som testat droger en eller flera gånger även tycker att det är lätt att få tag i droger och endast en gymnasieelev (cirka 6 %) som testat droger tycker att det är svårt. Cirka 88 % av gymnasieeleverna har *inte* testat någon typ av drog men anser likväl att det är lätt att få tag i droger. Därför är resultatet fortfarande relevant för studien då den säger oss något om tillgängligheten till droger eftersom gymnasieeleverna i undersökningen tror sig ha en uppfattning gällande att det är lätt att få tag i droger.

5.2 Vilka sociala risk-/och skyddsfaktorer påverkar ungdomars droganvändning?

Studiens andra och tredje hypoteser är att sociala skyddsfaktorer hindrar droganvändning och att riskfaktorer bidrar till droganvändning.

Diagram 5.4: Anledningar gymnasieelever uppger till varför de testat droger (n=25)

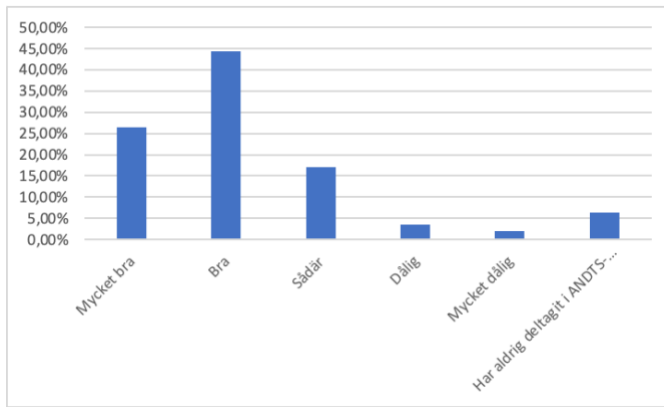

I diagram 5.4 har vi kodat svarsalternativet "annat" med en tillhörande fritextruta som ett *missing value*. Det gjordes med tanke på de extremvärden som med stor sannolikhet skulle uppstå på grund av uppenbart oseriösa svar eller svar där gymnasieelever som inte testat droger angett det i fritextrutan. Variabelvärdena "jag vet inte" och "vill ej svara" lades även de in som *missing values* då de inte skulle hjälpa oss att svara på studiens frågeställningar. Vi kodade även om variabelvärdena "jag kände grupstryck/press" och "alla andra gör det, det är normalt" till "alla andra gör det", då vi inser att begreppen i princip mäter samma sak. Grundregeln är dock att varje kategoriserat svarsalternativ ska vara entydigt och väldefinierat enligt Ejlertsson (2014), vilket vi ser som en brist i denna fråga i enkäten eftersom de delvis betyder samma sak. Oavsett var det inte en stor andel som svarade det ena eller andra av de svarsalternativen utan ett annat svarsalternativ stack ut betydligt mer och därför tänker vi att frågan fortfarande har validitet.

Diagrammet visar att 80 % av de gymnasieelever som testat droger anledningen att de provade var att det verkade spännande och ville veta hur det kändes. 8 % gjorde det med anledning att alla andra gör det och 12 % testade med anledningen att de hade hört att det var kul.

5.2.1 Skyddsfaktor

Diagram 5.5: Hur gymnasieelever tycker att ANDTS-undervisningen varit under deras skolgång (n=140)

I diagram 5.5 kartläggs synen på ANDTS-undervisningen för att den genom förebyggande arbete med kunskap om droger verkar som en skyddsfaktor.

Diagrammet visar oss att en majoritet av gymnasieeleverna, cirka 71 %, anser att skolans ANDTS-undervisning är antingen "mycket bra" eller "bra". Cirka 6 % av gymnasieelever har aldrig deltagit i ANDTS-undervisningen. Med tanke på den låga andelen gymnasieelever som svarar att de aldrig haft ANDTS kan det antas att skolorna *har* genomfört ANDTSundervisning men att eleverna missat denna på grund av olika anledningar.

Tabell 5.2: Samband mellan om gymnasieelever känner sig trygga i sin relation till sin/sina föräldrar och kan ha en öppen dialog och om gymnasieelever testat en/flera droger (n=136)

Trygg föräldrelation		Testat		Total	
		Ja	Nej		
Stämmer	Antal	20	103	123	
	% i raden	16,3 %	83,7 %	100,0 %	
	% i kolumnen	74,1 %	94,5 %	90,4 %	
Neutral	Antal	5	3	8	
	% i raden	62,5 %	37,5 %	100,0 %	
	% i kolumnen	18,5 %	2,8 %	5,9 %	
Stämmer inte	Antal	2	3	5	
	% i raden	40,0 %	60,0 %	100,0 %	
	% i kolumnen	7,4 %	2,8 %	3,7 %	
Total	Antal	27	109	136	
	% i raden	19,9 %	80,1 %	100,0 %	
	% i kolumnen	100,0 %	100,0 %	100,0 %	

p-värde
0,003

I tabell 5.2 har vi kodat om svaren "stämmer mycket bra" och "stämmer bra" till det nya variabelvärdet "stämmer". Vi har även kodat om svaren "stämmer mycket dåligt" och "stämmer dåligt" till nya variabelvärdet "stämmer inte".

Hypotesen är att sociala skyddsfaktorer minskar risken för att testa droger, vilket i detta fall är en trygg föräldrelation. Med ett p-värde på 0,003 är resultatet för sambandet statistiskt

signifikant och vi kan därmed förkasta nollhypotesen. Det innebär att vi kan anta att det inte är särskilt sannolikt att resultatet beror på en tillfällighet (Bryman, 2016). Tabell 5.2 visar oss att cirka 84 % av de som uppger sig ha en "bra" relation till sina föräldrar inte heller har testat droger. Av de som testat droger upplever knappt 26 % att de har en neutral eller sämre relation till sina föräldrar.

5.2.2 Riskfaktor

Tabell 5.3: *Samband mellan om gymnasieelever har personer i sin närhet som tar droger och om gymnasieelever testat en/flera droger (n=98)*

Exponering		Testat			P
		Ja	Nej	Total	
Ja	Antal	14	22	36	
	% i raden	38,9 %	61,1 %	100,0 %	
	% i kolumnen	60,9 %	29,3 %	36,7 %	
Nej	Antal	9	53	62	
	% i raden	14,5 %	85,5 %	100,0 %	
	% i kolumnen	39,1 %	70,7 %	63,3 %	
Total	Antal	23	75	98	
	% i raden	23,5 %	76,5 %	100,0 %	
	% i kolumnen	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
				P	
					0,006

I tabell 5.3 kodade vi om variabelvärdena "ja, vänner", "ja, familj" och "ja, vänner och familj" till "ja". Tabellen visar oss exponering av droger vilket syftar till huruvida gymnasieeleven har någon i sin närhet som använt/använder sig av droger. Hypotesen är att sociala riskfaktorer bidrar till droganvändning, vilket i detta fall är exponering av droger. Tabellen visar oss att knappt 61 % av de gymnasieelever som någon gång testat droger, även har någon

i deras närhet som använder droger. Av de gymnasieelever som *inte* har testat droger verkar deras sociala nätverk som en skyddsfaktor. Det visas genom cirka 71 % som *inte* har testat droger inte heller har något i sin närhet som använder sig av droger, i jämförelse med gruppen på cirka 29 % som inte har testat men *har* någon i sin närhet som använder sig av droger. P-värdet för sambandet i korstabellen är 0,006 och anses därmed vara statistiskt signifikant.

6. Analys

I analysen diskuterar vi hur resultatet kan tolkas utifrån studiens teori om social inlärning.

6.1 Tillgänglighet av droger

Sambandet mellan att ha testat droger och att tycka droger är lättillgängligt visade sig inte vara statistiskt signifikant och därmed stämmer inte vår första hypotes. Som vi tidigare nämnt anser vi däremot inte att detta resultat är skäl nog för att förvissa sig om att det *inte* råder ett samband mellan variablerna, då alla förutom en gymnasieelev som testat droger tycker att det är lättillgängligt. Utifrån vår förmodan är en statistisk signifikans svår att uppnå med den insamlade datan även på grund av den relativt låga svarsfrekvensen. Resultatet i tabell 5.1 visar att cirka 88 procent av gymnasieeleverna som *inte* har testat någon typ av drog, likväl anser att det är lätt att få tag i droger. Därför kan det tänkas säga någonting om tillgängligheten av droger eftersom gymnasieeleverna tror sig ha en uppfattning gällande hur de kan få tag i droger. I vår studie undersöks inte enbart ungdomar som testat eller brukar droger utan ungdomar som grupp och deras upplevelse av bland annat tillgängligheten av droger. Därför anser vi att resultatet fortfarande är intressant och relevant.

Resultatet i tabell 5.1 visar att majoriteten av ungdomarna anser det lätt att få tag i droger oberoende av om de själva någon gång testat droger eller inte. Enligt Bandura (1977) har människor möjlighet att påverka sina val och beteenden inom ramarna för självstyrning. De principer individer lever efter uppstår inte av sig självt då regler som definierar ett lämpligt beteende uppkommer utifrån upplevda eller observerade situationer. Resultatet kan tolkas som att ungdomarna vet hur de ska få tag i droger men kan inom ramarna för självstyrning besluta sig för att inte skaffa droger, då de från observerade eller upplevda situationer har med sig att det inte är gynnsamt. Utifrån resultatet i vår studie kan vi ponera att de ungdomar som uppger det som lätt att få tag i droger möjligtvis någon gång blivit erbjudna men valt att avstå, då de ändå har en uppfattning om tillgängligheten. För att en effektiv social inlärning ska ske krävs bland annat att observatören har en motivation till att visa upp ett inlärt

beteende för omvärlden (ibid). Anledningen till att ungdomarna valt att avstå kan vi utifrån kravet gällande motivation från Banduras (1977) sociala inlärningsteori anta vara att ungdomarna befinner sig i ett sådant socialt nätverk där beteendet drogbruk inte hade bidragit till önskat resultat (ibid). En intressant analys utifrån det hade varit att undersöka i vilken utsträckning ungdomar har blivit erbjudna droger men valt att avstå, vilket finns med som fråga i vår enkät. På grund av frågans formulering i enkäten är det dock inte möjligt att undersöka frågan vidare då den har en alltför svag validitet.

I frågan om gymnasieungdomar tycker sociala medier är de plattformar där de lättast får tag i droger visar det sig att majoriteten inte vet eller inte håller med om påståendet, vilket motsäger tidigare forskning. Förklaringen till resultatet tänker vi kan bero på flera orsaker. Bland annat att svarsfrekvensen i vår undersökning är låg jämfört med studien som visar på att sociala medier är det de flesta ungdomar använder för att få tag i droger (Oksanen et al., 2020). Ytterligare förklaring kan vara att majoriteten av gymnasieeleverna i vår undersökning inte har testat droger, vilket resulterar i att de flesta svarar att de inte har någon uppfattning kring tillgängligheten på sociala medier. En större svarsfrekvens hade kunnat generera flera gymnasieelever som har testat droger och som därmed *har* en uppfattning kring hur det är att få tag i droger. En förklaring av resultatet utifrån Banduras (1977) teori om ömsesidig determinism kan tolkas som att ungdomarna är skyddade från droger på sociala medier vilket vill säga att de inte exempelvis får förfrågningar om köp av droger eller får upp förslag på konton som är förknippade med droger på ett eller annat sätt. Om det är fallet kan ungdomarna utifrån ömsesidig determinism inte bli påverkade av sin omgivning på sociala medier och därmed inte utveckla ett beteende till följd vilket i detta sammanhang är att köpa droger (Bandura, 1977).

6.2 Orsak till att testa droger

Orsaken till att majoriteten av ungdomarna testat droger uppger de är för att de tyckte det verkade spännande. Med grund i den sociala inlärningsteorin kan en nyfikenhet på droger tolkas som ett resultat av ungdomars strävan att vilja följa omgivningens värderingar och normer för att passa in och bli accepterad. Utifrån Marlatt, Baer och Quigleys (1995) tolkning av *self-efficacy* använder sig ungdomar av cigaretter, alkohol och narkotika för att potentiellt få sociala fördelar. I situationer där strävan att bli accepterad av omgivningen blir ett faktum, uppstår en inre konflikt mellan att kunna styra sina egna handlingar och säga nej, och grupptricket att bara göra det för att alla andra gör det (ibid). Det kan därför tänkas vara avgörande vilken typ av socialt nätverk ungdomen har runt sig i kombination med

ungdomens egen tro på förmågan att styra sina handlingar inom ramen för självstyrning. Om ungdomen själv tror att användning av droger är något som leder till en eller flera sociala fördelar inom sitt umgänge kommer de att utföra handlingen. Tror sig inte ungdomen ha förmåga att kunna uppnå sociala fördelar genom att testa droger, kommer troligtvis inte ungdomen att komma till handling. Det sociala nätverkets påverkan på ungdomars benägenhet att testa droger anser vi därmed inte uppenbart positiv eller negativ, utan det spelar roll *vilket* socialt nätverk/miljö de befinner sig i. Därigenom tänker vi att ungdomens sociala nätverk antingen verkar som en risk-/eller skyddsfaktor.

6.3 Risk- och skyddsfaktorer

Resultatet från tabell 5.2 visar att det finns ett samband mellan ungdomars trygga relation till sina föräldrar och att ungdomarna inte har provat någon typ av drog och därmed stämmer vår andra hypotes. Precis som Danielsson (2011) lyfter i sin undersökning, visar även tidigare forskning hur positiva sociala nätverk verkar som skyddsfaktorer för ungdomar vilket även vår undersökning tyder på gällande drogbruk. Ungdomars sociala nätverk påverkar vad som anses som ett acceptabelt beteende och påverkar därmed deras attityder (Palazzolo & Roberto, 2010). Likt resultat från tidigare forskning, visar att de ungdomar vars föräldrar uppvisar ett ogillande kring alkohol också hade låg alkoholkonsumtion (Beal, Ausiello och Perrin, 2001). Detsamma kan tänkas gälla angående värderingar rörande narkotikaanvändning och ungdomars attityder till det. Föräldrars beteende och värderingar kan både utifrån vårt resultat och tidigare forskning agera som en skyddsfaktor för hur ungdomar ser på narkotika. Utifrån Banduras (1977) begrepp ömsesidig determinism kan resultatet av sambandet tolkas genom att ett visst beteende leder omgivningen i en viss riktning, och därmed påverkar beteenden omgivningen. Människor med enligt normen negativa beteenden bidrar till ett negativt klimat till sin omgivning (ibid). Rausch et al. (1965, se Bandura, 1977) menar att fientliga handlingar generellt sätt genererar aggressiva gensvar medan vänliga handlingar sällan gör det. Trygga föräldrar kan tänkas bidra till ett positivt och öppet klimat för sina barn vilket i sin tur bidrar till att ungdomarna tar efter ett positivt beteende likt sina föräldrar vilket i sin tur verkar som en skyddsfaktor.

Av de ungdomar som har testat droger uppger ungdomar i fem gånger högre grad sig ha en neutral eller sämre relation till sina föräldrar jämfört med ungdomarna som uppger samma föräldrarelation men inte har testat droger. Å ena sidan kan vi utifrån Banduras (1977) sociala inlärningsteori förstå att ungdomars trygga relationer till föräldrar bidrar till hälsosamma attityder till droger. Å andra sidan visar resultatet att en trygg föräldrarelation inte är en

garanti för att ungdomar inte ska testa droger, då cirka 16 procent anser sig ha en trygg föräldrarelation men *har* testat droger. Utifrån det resultatet tänker vi att den andel som ändå anser sig ha en trygg föräldrarelation men har testat droger skulle kunna ha en för låg *selfefficacy* till att inte använda droger. Bandura (1977) menar att det hos individen måste finnas en övertygelse om att uppnå ett visst resultat för att utföra en handling, vilket troligtvis inte finns hos ungdomar då de trots skyddsfaktorer använder droger.

Resultatet i tabell 5.3 tyder på att det finns ett samband mellan att ha testat droger och att ha någon i sin närhet som brukar droger vilket tyder på att vår tredje hypotes stämmer. Palazzolo och Roberto (2010) diskuterar hur våld i nära relationer kan spåras i familjer. Utifrån resultaten av vår studie kan det eventuellt finnas ett samband med hur även droganvändning kan spåras. Precis som tidigare forskning (Palazzolo & Roberto, 2010) visar vår undersökning att familjer kan verka som både risk- och skyddsfaktor då ungdomar observerar och lär sig av föräldrars beteende. Det stämmer även överens med Banduras (1977) teori om social inlärning som genomsyrar vår studie. Teorin tar särskild hänsyn till hur miljön påverkar den sociala inlärningen och hur sammanhanget inverkar på människors beteenden (Parrish, 2012). Med hänvisning till hur vår studie, liksom Palazzolo och Roberto (2010), kan slutsatsen dras att familj är en stor del i ungdomars uppväxt och därför vidare är en miljö som påverkar individens beteenden starkt.

Precis som Johnson, Richert och Svensson (2017) påpekar gällande social inlärningsteori och droganvändning lär sig majoriteten människor ta droger på grund av personer i deras nära umgängeskrets, vilket korrelationen i tabell 5.3 även tyder på. Mer erfarna droganvändare sprider vidare ett beteende till nybörjare som ofta är yngre än de själva (ibid). Resultatet säger oss dock ingenting om ungdomarnas sociala nätverk och vilka de har i sin närhet som använder droger. Enkätens fråga sju kan säga oss något om det är en majoritet som blivit erbjuden droger från vänner och/eller familj, men precis som nämns under rubriken "enkätens brister" är frågan ofördelaktigt konstruerad och kan därmed inte användas på grund av låg validitet.

Det resultat tabell 5.3 visar säger oss dels något om den riskfaktor det innebär att ha en nära person som använder droger, dels något om tillgängligheten av droger. Att ha personer i sin närhet som använder droger tyder på att det finns tillgängligt i större utsträckning i en individs omgivning. Det kan därmed liknas som en dubbel riskfaktor då resultatet även visar att majoriteten av dem som inte testat droger inte heller har någon i sin närhet som använder droger och kan därför tänkas ha en omgivning fri från droger. Tidigare forskning (Tataw, Nolan & Kim, 2023) visar även att riskfaktorer fungerar gemensamt med varandra och

därmed leder till en ytterligare ökad risk för ungdomar att bruka droger. Studien diskuterar hur ungdomar med en lätt tillgång till droger *och* som har vänner som brukar droger löper en större risk för ett eget drogbruk. Utifrån resultatet av vår studie tillsammans med tidigare forskning (ibid), är en intressant aspekt att diskutera hur riskfaktorerna förhåller sig till varandra. Att riskfaktorer påverkar varandra är en redan befintlig slutsats, däremot vet vi inte *hur* de påverkar varandra. Marlatt, Baer och Quigley (1995) visar att en låg nivå av *selfefficacy* i kombination med socialt inflytande av positiva attityder till alkohol faktiskt kan förutsäga en framtida användning av det. Resultatet i tabell 5.3 tyder på att förutsägelsen *de facto* kan överföras till även narkotikaanvändning bland ungdomar.

Enligt Banduras (1977) förklaring av begreppet ömsesidig determinism verkar kognitiva/beteendemässiga-/ och miljömässiga faktorer tillsammans. Utifrån det synsättet kan vi tolka resultatet i tabell 5.3 som att det beteende droganvändning är, orsakas av att någon i ens närhet tar droger. Av de ungdomar som inte testat droger har majoriteten inte heller någon i sin närhet som brukar droger, vilket utifrån ömsesidig determinism skulle kunna förklaras genom att de *inte vet om* att de har någon i sin närhet som tar droger och därmed svarar nej på frågan. Påverkan på miljön blir alltså endast ett faktum om ett visst beteende existerar i personens omvärld. Oavsett om ungdomar *vet* huruvida droger existerar i deras omgivning eller via sitt sociala nätverk svarar de nej på frågan om de har någon i sin närhet. Det verkar utifrån ömsesidig determinism vara en skyddsfaktor att inte ha personer i ens närhet som tar droger, på samma sätt som att inte veta om att det finns, då miljön påverkar beteendet. Utan exponering av droger finns alltså inget samband till att använda droger utifrån Banduras (1977) teori om ömsesidig determinism. Resultatet visar med det sagt att ungdomars sociala nätverk med vänner och familj fungerar som en skyddsfaktor då majoriteten av ungdomar som inte testat droger inte har någon i ens närhet som tar droger.

6.4 ANDTS

Majoriteten av ungdomarna anser att skolans ANDTS-utbildning är "mycket bra" eller "bra" utifrån resultatet i diagram 5.5. Det skulle utöver en trygg föräldrarelation kunna tolkas som en skyddsfaktor för att inte använda droger, då majoriteten ungdomar i undersökningen inte har testat droger. ANDTS-utbildningen kan utifrån Banduras (1977) teori om ömsesidig determinism tänkas ha en positiv påverkan på ungdomarna. Social inlärning handlar inte enbart om negativa beteenden utan människor kan likväl påverka andra till det positiva (ibid). Att ungdomar får ta del av den kunskap som ANDTS-utbildningen innebär, bidrar enligt Bandura (1977) till att de får möjlighet att påverka de val av handlingar de gör inom ramen

för självstyrning. Utifrån innebörden av självstyrning är ungdomarna alltså inte enbart styrda av sin omgivning utan har med sig kunskap att kunna redogöra för hur de vill styra sina handlingar. Vi kan se att en del som testat droger ändå tycker att ANDTS-utbildningen i skolan är "bra" på grund av att en mindre andel än de som har testat droger upplever ANDTS-utbildningen som "dålig". Med det sagt är inte kunskapen om ANDTS en garanti för att inte testa droger. Utifrån Banduras (1977) förklaring av begreppet *self-efficacy* skulle det kunna förklara varför ungdomar som får till sig kunskap om droger och tycker kunskapen är "bra" ändå använder droger. Ungdomarna förstår vad droger leder till och vilka konsekvenser det kan innebära, men ifrågasätter sin egen förmåga att tacka nej utifrån pressen av yttre faktorer. Bandura (1977) menar att samtal inte är särskilt effektivt för förändring av mänskligt beteende utan att det krävs inlärningserfarenhet. Med det sagt är kanske inte skolans ANDTS-undervisning en tillräcklig insats för att ungdomar ska avstå droger. För att förändra ett beteende krävs även lärdom från erfarenheter och konsekvenser som vissa handlingar medför. Tidigare forskning visar att ANDTS-utbildningen i skolan är alltför teoriinriktad (Börjesson & Palmblad, 2013). Det kan utifrån Banduras (1977) sociala inlärningsteori gällande *self-efficacy* anses som en anledning till att den nuvarande ANDTS-utbildningen kan tyckas vara alltför generell. Med en mer individanpassad ANDTS-utbildning beroende på exempelvis gymnasieprogram finns en större möjlighet för en positiv inverkan på ungdomarna utöver att de tycker den är "bra". Att resultatet i vår studie visar att de ungdomar som deltagit i enkätundersökningen anser att ANDTS-utbildningen är "bra", betyder inte att utbildningen är effektiv och hindrar droganvändning. Därför anser vi utifrån studiens resultat och analys av tidigare forskning att utbildningen möjligtvis behöver anpassas eller förändras för att ungdomar som frekvent använder droger inte enbart ska lära sig av personliga erfarenheter från droganvändning.

7. Diskussion

Studiens syfte har varit att undersöka möjliga samband mellan ungdomars droganvändning utifrån sociala risk- och skyddsfaktorer samt dagens tillgänglighet. Vi vill belysa ungdomars perspektiv, erfarenheter och uppfattning och kartlägga hur tillgängligheten av droger ser ut idag. Frågeställningarna som har använts för att besvara studiens syfte har varit: "Vilken påverkan har dagens tillgänglighet av droger på ungdomars droganvändning?" och "Vilka sociala risk- och skyddsfaktorer påverkar ungdomars droganvändning?". Under studiens process har tidigare forskning och teorier gett oss möjligheten att få en tydligare bild av vårt

problemområde. Studien utgick till en början från att bland annat undersöka våra hypoteser utifrån könsskillnader och eventuella skillnader beroende på om respondenten studerar ett praktiskt- eller ett teoretiskt gymnasieprogram. Spridningen på studiens respondentsvar var dock inte tillräckliga inom de frågorna för att vi skulle kunna genomföra en valid analys utifrån de frågeställningarna.

Resultatet från vår studie visar att endast en liten del av alla gymnasieelever tycker att sociala medier är de plattformar som de lättast får tag i droger till skillnad från ungdomar i Spanien och USA där hela 77 procent av ungdomarna använder sociala medier för att få tag i droger (Oksanen et al., 2020). Första tabellen visar inget samband mellan de som testat droger och att det tycker droger är lättillgängligt och därmed stämmer inte vår hypotes gällande att stor tillgänglighet av droger leder till droganvändning. Förklaringen till att sambandet inte är signifikant beror på att även de som inte testat droger *också* tycker det är lättillgängligt. Däremot uppfattar nästan alla gymnasieelever som testat droger att det är lättillgängligt vilket gör att vi inte kan utesluta orsak och verkan mellan de variablerna. Då även de gymnasieelever som inte testat droger uppfattar det som lättillgängligt kan vi dra en slutsats om att det *är* lätt att få tag i droger utifrån vårt resultat. Fahlkes (2006) undersökning visar på att cirka hälften av 350 18-åringar känner till hur de ska få tag i narkotika, vilket inte är en majoritet men en stor del precis som vårt resultat.

Av resultatet i tabell 5.2 framgår att det finns ett samband mellan att de som inte testat droger också känner sig trygga i sin relation till sin/sina föräldrar. Vår hypotes om sociala skyddsfaktorer i form av en trygg föräldrelation hindrar gymnasieelever från att testa droger, stämmer därmed. Precis som bland annat Danielsson (2011) nämner gällande alkoholkonsumtion kan likväl en trygg anknytning till föräldrar verka som en skyddsfaktor gällande narkotika utifrån vårt resultat.

Det sista sambandet som studien prövar i tabell 5.3 visar att det finns en korrelation mellan de som testat droger och att de har personer i sin närhet som tar droger. Hypotesen om att sociala riskfaktorer i form av hög exponering av droger leder till droganvändning, stämmer också. Spooner (1999) menar dock att en trygg familj är en stark skyddsfaktor snarare än att en otrygg familj är en stark riskfaktor, vilket inte stämmer överens med vårt resultat som visar ett tydligt samband mellan riskfaktorn att ha personer i sin närhet som tar droger och att själv använda droger.

Resultaten i vår studie tyder på att de flesta gymnasieelever anser ANDTS-utbildningen som "bra", vilket då kan verka som en skyddsfaktor. Däremot uppger en del av de gymnasieelever som *har* testat droger att ANDTS-utbildningen är "bra". Därför kan vi inte

med säkerhet säga att utbildningen motverkar droganvändning bland ungdomar. Börjesson och Palmblad (2013) menar att ANDTS-utbildningen är alltför teoriinriktad och dessutom kan bidra till att ungdomar till och med blir frestade till att testa exempelvis narkotika. Utifrån det antagandet stämmer vårt resultat överens till deras förklaring till varför ändå gymnasieelever som tycker utbildningen är "bra" använder droger.

På samma sätt som Fahlkes (2006) undersökning visar kan vi utifrån resultatet i vår studie se att majoriteten av ungdomar testar droger på grund av en nyfikenhet. Vidare har majoriteten av ungdomarna som testat narkotika positiva effekter, vilka se mer sannolikt sprider vidare till sitt sociala nätverk snarare än de som erfar negativa upplevelser (ibid). Alltså har ungdomars sociala nätverk en avgörande roll i frågan om att testa droger eller inte (Marlatt, Baer & Quigley, 1995)

Avslutningsvis vill vi poängtera vikten av att fortsätta bedriva forskning angående förekomsten av ungas droganvändning då tidigare undersökningar pekar på att arenan för köp och sälj av droger till stor del är förändrad (Tollin, Hammar & Jonsson, 2021). Det är tydligt i vår undersökning att ungdomar tycker droger är lättillgängligt, vilket i sig är en risk men kanske främst för ungdomar som inte har en trygg relation till sina föräldrar. Frågan vi blir lämnade med är därför hur vi ytterligare kan hjälpa unga preventivt innan de hamnar i drogmissbruk? Det överlämnar vi till framtida forskare.

7.1 Förslag på vidare forskning

Ett förslag på vidare forskning tänker vi skulle vara att undersöka om det är en majoritet av ungdomar som blir exponerade av droger vare sig det är familj eller vänner, då vår enkätfråga gällande saken i fråga inte gick att analysera. Handlar det om någon i deras närhet de inte har starka band till och därmed att beteendet inte anammas på samma sätt som om det är ett äldre syskon eller en kompis de ser upp till?

Ytterligare förslag på intressant vidare forskning utifrån vår studie tänker vi gälla *hur* riskfaktorer samverkar och påverkar varandra. Liksom vår studie drar även Tataw, Nolan och Kim (2023) slutsatsen om att en lätt tillgänglighet av droger och att ha personer i sin närhet är två riskfaktorer för ungdomars drogbruk. Den tidigare forskningen (ibid) undersöker emellertid inte aspekten huruvida en lätt tillgänglighet av droger är orsaken till att ungdomar har personer i sin närhet som brukar droger eller ifall ungdomar har personer i sin närhet som brukar droger och att det *därför* är lättillgängligt för dem.

Referenslista

Rapporter, lagar och internetkällor:

Folkhälsomyndigheten (2023) *Förebyggande arbete inom ANDTS*. Folkhälsomyndigheten.

[<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/forebyggande-arbeteinom-andts/>] Hämtat: 2023-12-11

Läkemedelsverket (2019) *Narkotikaförklaring av ämnen*. Läkemedelsverket.

[<https://www.lakemedelsverket.se/sv/narkotika/narkotikaforklaring-av-amnen>]. Hämtat: 2023-11-09.

Länsstyrelsen Skåne (2016) *ANDT-utvecklingen i Skåne*. Länsstyrelsen Skåne: Malmö

Nyhetsmorgon (2023) Så lätt är det för ungdomar att köpa droger på nätet [TV-program]. TV4, 29 april.

SFS 1968:64 *Narkotikastrafflagen*

SFS 2001:453 *Socialtjänstlagen*

Skolverket (2023) *Skolledning och rektors arbete med ANDTS*. Skolverket.
[<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolledning-och-rektors-arbete-med-andts>] Hämtat: 2023-12-13.

Tollin, Katharina, Li Hammar & Anna Jonsson (2021) *Narkotikamarknader- en studie av smuggling, gatuförsäljning, internethandel och köpare*. Brottsförebyggande rådet: Stockholm

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet.
[https://www.vr.se/download/18.68c009f71769c7698a41df/1610103120390/Forskningsetiska_principer_VR_2002.pdf] Hämtat: 2023-11-30.

Zetterqvist, Martina (2022) *CAN:s nationella skolundersökning 2022. Ungas erfarenheter av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel*. CAN rapport 215. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm

Vetenskapliga artiklar:

Branković, Suada, Mersa Šegalo, Arzija Pašalić, Jasmina Mahmutovic, Amila Jaganjac, Amra Custović-Hadžimuratović & Elisa Vreto (2013) Awareness and attitude of secondary school students about drug use. *Journal of Health Sciences* 3(1): 55-59.

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2013) Styrning och ideologiska dilemman i Skolverkets skolutveckling- exemplet ANDT-undervisning. *Sociologisk forskning*. 50 (2): 93-115.

C Beal, Anne, John Ausiello & James M Perrin (2001) Social influences on health-risk behaviors among minority middle school students. *Journal of Adolescent Health* 28 (6): 474-480.

Danielsson, Anna-Karin (2011) *Adolescent alcohol use: Implications for preventions*. Institutionen för folkhälsovetenskap: Karolinska institutet

Demant, Jakob, Silje Anderdal Bakken, Atte Oksanen & Helgi Gunnlaugsson (2019) Drug dealing on Facebook, Snapchat and Instagram: a qualitative analysis of novel drug markets in the Nordic countries. *Drug and Alcohol Review* 38 (4): 377-385

Oksanen, Atte, Bryan L Miller, Iina Savolainen, Anu Sirola, Jakob Demant, Markus Kaakinen & Izabela Zych (2020). Social media and access to drugs online: a nationwide study in the United States and Spain among adolescents and young adults. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context* 13 (1): 29-36

Palazzolo, Kellie E., Roberto, Anthony J (2010) The Relationship Between Parents' Verbal Aggression and Young Children's Intimate Partner Violence Victimization and Perpetration. *Health Communication*. 25: 357-364

Shafie, Amin Al-Haadi, Khatijah Othman, Dini Farhana Baharudin, Nurhafizah Mohamad Yasin, Salleh Amat, Rafidah Aga Mohd Jaladin, Mohd Khairul Anuar Rahimi, Ahmad Najaa Mokhtar, Suzaily Wahab & Nurul Hanna Khairul Anuwar (2023) An Analysis on Youth Drug Abuse: Protective and Risk Factors in High-Risk Area. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities* 31 (2): 585-605

Spooner, Catherine (1999) Causes and correlates of adolescent drug abuse and implications for treatment. *Drug and Alcohol Review* 18 (4): 453-475

Tataw, David, Joseph Nolan & Suk-hee Kim (2023) Micro-level Factors Associated with Youth Drug Use Among an Urban at-Risk Youth Sample. *J. Racial and Ethnic Health Disparities*. <https://doi.org/10.1007/s40615-023-01839-4>

Litteratur, böcker och antologikapitel:

Bandura, Albert (1977) *Social learning theory*. Prentice-Hall Inc: New Jersey

Bergmark, Anders & Karlsson, Patrik (2006) Preventionens gränser - en studie kring ungdomars perspektiv på risk, njutning och information. I: Bergmark, Anders, Patrik Karlsson, Mats Ekendahl, Claudia Fahlke, Ingrid Nylander, Philip Lalander, Lise-Lotte Rytterbro (red.) *Vad är det som gör att unga testar narkotika och vad gör att vissa fastnar?* 15: 7-10

Bryman, Alan (2016) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber AB: Stockholm.

Ejlertsson, Göran (2014) *Enkäter i praktiken - en handbok i enkätmetodik*. Studentlitteratur AB: Lund.

Fahlke, Claudia (2006) Drogvanor och psykisk hälsa hos ungdomar. I: Bergmark, Anders, Patrik Karlsson, Mats Ekendahl, Claudia Fahlke, Ingrid Nylander, Philip Lalander, Lise-Lotte Rytterbro (red.) *Vad är det som gör att unga testar narkotika och vad gör att vissa fastnar?* 15: 16-20

Halvorsen, Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur: Lund.

Johnson, Björn, Torkel Richert & Bengt Svensson (2017) *Alkohol- och narkotikaproblem*. Studentlitteratur AB: Lund.

Marlatt, Alan G., John S. Baer & Lori A. Quigley (1995) Self efficacy and addictive behavior. I: Bandura, Albert (red.) *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge University Press: Cambridge.

Parrish, Margarete (2012) *Mänskligt beteende - Perspektiv inom socialt arbete*. Liber AB, Stockholm

Bilaga 1, enkäten

Hej,

Vi heter Klara och Nathalie och skriver nu vår kandidatuppsats på socionomprogrammet, Lunds universitet. Syftet med denna enkät är att undersöka ungdomars attityd till droger, genom att bland annat kartlägga risk- och skyddsfaktorer samt dagens tillgänglighet till droger. Vi uppskattar er medverkan i enkäten men det är valfritt att delta. Alla svar kommer att vara anonyma, alltså kommer varken vi eller någon annan att kunna spåra era svar till er. För att svara på denna enkät vill vi att du är 18 år eller äldre av forskningsetiska skäl, är du under 18 år så ber vi dig därför att avstå.

I enkäten använder vi begreppet "drog", vilket vi här kännetecknar som en illegal användning av läkemedel eller andra medel som är beroendeframkallande. Exempel på droger är cannabis (t.ex hasch eller marijuana), centralstimulerande (t.ex amfetamin eller kokain), opioider (t.ex heroin, tramadol eller fentanyl) och hallucinogener (t.ex LSD).

1. Jag är 18 år eller äldre

2. Kön:

Pojke

Flicka

Annat

3. Vilket inriktning har ditt program? (Ett teoretiskt program kan vara exempelvis naturvetenskapliga programmet, och ett praktiskt program kan exempelvis vara ett naturbruksprogram).

Teoretiskt

Praktiskt

Vill ej svara

4. Vilken årskurs går du?

2

3

Vill ej svara

5. Vad spenderar du tid på, på din fritid? (alternativ med stämmer mycket bra, stämmer bra, varken eller, stämmer mindre bra, stämmer inte alls)

	Stämmer mycket bra	Stämmer mindre bra	Varken eller	Stämmer mindre bra	Stämmer inte alls
Hänga med kompisar					
Sociala medier (<i>exempelvis instagram, tiktok eller twitch</i>)					
Umgås med familjen					
Aktivitet/sport utanför hemmet (<i>exempelvis fotboll eller teater</i>)					
Aktivitet i hemmet (<i>exempelvis tv-/dataspel, läsa eller rita</i>)					

6. Jag har blivit erbjuden droger men valt att avstå

Stämmer

Stämmer inte

Vill ej svara

7. På vilket sätt/under vilka omständigheter blev du erbjuden droger?

Vänner eller bekanta som erbjudit

Från familj

På en fest, krog eller nattklubb

Fått förfrågan på sociala medier

Jag blev inte erbjuden utan köpte/hittade på egen hand

Annat sätt

8. Jag har testat droger

Ja, en gång

Ja, flera gånger

Nej

Vill ej svara

9. Vilka påståenden stämmer överens med orsaken till att du en eller flera gånger testat droger?

Jag kände gruppsyck eller press

För alla gör det och det är normalt

För jag hört att det är kul

För det verkade spännande och vill veta hur det känns

Jag vet inte

Jag har aldrig provat

10. Har du personer i din närhet som tar droger?

Ja, kompisar

Ja, familjemedlemmar

Ja, båda

Nej, ingen

Vet inte

11. Jag känner press att också ta droger för att andra i min omgivning gör det

Ja

Nej
Vill ej svara

12. Hur tycker du att det är att få tag på droger?

Mycket lätt
Ganska lätt
Varken eller
Ganska svårt
Mycket svårt

13. Upplever du att sociala medier är de plattformarna man lättast får tag i droger?

Ja
Nej
Vet ej

14. Vilka sociala medier tycker du eller tror du är vanligast att vända sig till för köp av droger?

Instagram
Facebook
Messenger
Snapchat
Tiktok
Annat, nämligen _____

15. Jag tycker droger är...

Mycket bra
Bra
Sådär
Dåligt
Mycket dåligt

16. Min/mina föräldrar pratar med mig om risker med droger

Ja, alltid

Ja, någon gång har de tagit upp ämnet

Nej

Vill ej svara

17. Jag känner mig trygg i min relation till min/mina föräldrar och känner att vi kan ha en öppen dialog

Stämmer mycket bra

Stämmer bra

Stämmer varken bra eller dåligt

Stämmer mindre bra

Stämmer inte alls

Vill ej svara

18. Under din skolgång bör du någon gång fått ta del av så kallad

ANDTSundervisning, vilket står för alkohol, narkotika, dopning, tobak samt spel. Hur tycker du att denna undervisning varit?

Mycket bra

Bra

Sådär

Dålig

Mycket dålig

Vi har aldrig haft någon ANDTS-lektion.

19. Vad tror du skulle hindra dig från att testa droger?

Att skolan ger mer kunskap tidigt och arbetar mer förebyggande

Att min/mina föräldrar sätter gränser och informerar mig om risker med droger

Att det inte är lika lättillgängligt

Att mina vänner inte tar droger

Att mina vänner/familj/bekanta inte har en positiv inställning till

det Vet ej

Genom att skicka in enkäten ger du härmed samtycke till din medverkan. Om du har några frågor angående studien är du välkommen att höra av dig till oss!

na8682ed-s@student.lu.se

kl4486ha-s@student.lu.se Tack!